NECM

﴿٥٣﴾ سُورَةُ النَّجْمِ

Vennecmi sûresi, Necim sûresi de denilir, Mekkîdir.

Âyetleri - Altmış ikidir.

Kelimeleri - Üç yüz altmıştır.

Harfleri - Bin dört yüz beştir.

Fasılası - و٠ن٠ة٠١٠ى harfleridir.

Buharînin ibni Abbastan, ibni Merduyenin ibni Mesuddan tahriclerine göre bu sûre Peygamberin

kıraetini ı'lân ettiği ilk sûredir. Haremi şerifte kıraet buurdu, Müşrikler dinliyorlardı, yine Buharî ve Müslim ve ebû Davud ve Neseînin ibni Mes'uddan rivayetlerinde de secde nâzil olan ilk Sûre Vennecmidir. Resulullah secde etti, nâs da hep secde ettiler ancak bir adam, bir avuç toprak aldı onun üzerine secde etti, sonra ben onun kâfiren katlolunduğunu gördüm, o ümeyyetibni halef idi demiştir. Ebû hayyan da Bahirde Resulullah ile beraber mü'minler ve müşrikler hep secde ettiler, Ebû Lehebin gayri, çünkü o bir avuç toprağı alnına kaldırdı bu, yeter dedi» diye kaydetmiştir. Alûsî ikisinin de öyle yapmış olması muhtemildir diye cem'a işaret eylemiştir.

Sebebi nüzulü - Yine Ebû hayyanın beyanına göre: Müşriklerin Muhammed, aleyhissalâtü vesselâm, Kur'anı kendi uyduruyor demiş olmalarıdır, bu sebeble de Sûrei Tûrun âhirine münasebeti zâhirdir, orada kâhin, mecnun şâir, kendi tekavvül ediyor dedikleri tasrih olunmuş idi. Allah tealâ onları redd için kasem ile hakikati beyan ederek buyuruyor ki:

Sh:»4568

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ ﴿٢﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ
﴿٣﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىؕ ﴿٤﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْىٌ يُوحٰىۙ
﴿٥﴾ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰىۙ ﴿٦﴾ ذُو مِرَّةٍؕ فَاسْتَوٰىۙ ﴿٧﴾ وَهُوَ
بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰىؕ ﴿٨﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰىۙ ﴿٩﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ
اَوْ اَدْنٰىۚ ﴿١٠﴾ فَاَوْحٰٓى اِلٰى عَبْدِهٖ مَآ اَوْحٰىؕ ﴿١١﴾ مَا كَذَبَ
الْفُؤَادُ مَا رَاٰى ﴿١٢﴾ اَفَتُمَارُونَهٗ عَلٰى مَا يَرٰى ﴿١٣﴾ وَلَقَدْ
رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰىۙ ﴿١٤﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿١٥﴾ عِنْدَهَا
جَنَّةُ الْمَاْوٰىؕ ﴿١٦﴾ اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰىۙ ﴿١٧﴾ مَا
زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ﴿١٨﴾ لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى
﴿١٩﴾ اَفَرَاَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزّٰىۙ﴾

Meali Şerifi

O necme kasem ederim indiği dem ki 1 Şaşırmadı sahibiniz azıtmadı da 2 Ve hevadan söylemiyor 3 O sade bir vahiydir ancak vahyolunur 4 Ta'lim etti ona kuvveleri şiddetli 5 Bir kuvvet sahibi, hemen duruklandı 6 Ve o en yüksek ufukta idi 7 Sonra yaklaştı da tedellî etti 8 « قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ » oldu

da 9 Verdi kuluna verdiği vahyi 10 Gözün gördüğünü kalb tekzib etmedi 11 Şimdi siz ona o görüşüne karşı

Sh:»4569

mücadele mi ediyorsunuz? 12 Kasem olsun ki o onu bir deha da inişinde gördü 13 Sidrei müntehanın yanında 14 Ki Cennetül'me'vâ onun yanında 15 O dem ki o Sidreyi bürüyen bürüyordu 16 Göz, ne şaştı ne aştı 17 Vallahi gördü rabbının âyâtından en büyüğünü gördü 18

1. ﴿وَالنَّجْمِ﴾ Ennecme kasem - « لام », ahid de cins de olabilir.

NECİM, bir kaç ma'nâya gelir, burada her birine ihtimal verilmiştir. - 1) Evvelâ ma'lûm olduğu üzere yıldız demektir. - 2) Şecer mukabili olarak sakı olmıyan ot, çemen ma'nâsına gelir « وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ » gibi. - 3) Vakıt vakıt, ceste ceste taksît suretiyle verilen şeyin

her kısmına da denir. Kur'an da yirmi üç senede ceste ceste nâzil olduğundan «müneccemen» nâzil oldu denilir ve her def'asında nâzil olan mıkdarına bir necim ıtlak edilir. - 4) Sonra lâmi ahid ayrılmamak şartıyle « اَلنَّجْمُ » bilhassa Süreyyaya, ya'ni Ülker yıldızına ism olmuştur ki esmai galibe kabîlindendir. Ülker, Semâda üzüm salkımı gibi görünür. Kamerin menazilinden üçüncü sayılır. Arablar mesel olarak: « اِذَا طَلَعَ النَّجْمُ عَشَاءً اِبْتَغَى الرَّاعِى كِسَاءً = Ülker akşam doğarsa çoban örtü ister» derler. Çünkü o zaman Güneş onun mukabilinde olarak Akrebin evvelinde bulunduğundan gurubu ile tulu' eder, Bir hadîste de: « اِذَا طَلَعَ النَّجْمُ صَبَاحًا اِرْتَفَعَتِ الْعَاهَةُ = vârid olmuştur ki Ülker sabahleyin doğarsa âfet kalkar demektir.»

Bu suretle Süreyya yıldızın en göze çarpanı ve menazilin en meşhuru olmak hasebiyle burada müfessirlerin ba'zıları bununla tefsir etmişlerdir. Bir de bu Sûrede « رَبُّ الشِّعْرٰى » geleceği cihetle ba'zıları da burada lâmi ahd ile ennecm, Şi'râ yıldızı olduğunu söylemişlerdir. Bu ikisinde « هَوَى », tulu' ma'nâsına olur. Bir çokları da lâmi cins ile mutlak yıldız ma'nâsına hamleylemişlerdir. Sonra kimisi hakıkat kimisi de mecaz ma'nâsı gözetmişlerdir.

Netekim Ca'feri Sadık Hazretleri, murad Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellemdir demiş buna göre « هَوَىٰ » den murad mi'racdan inmesi yâhud lâmekâne urucu demek olur. Fakat Ebû hayyanın nakline göre ibni Abbas, Mücahid, Ferra ve Kazıy münzir ibni Saıd, burada ennecimden murad Kur'anın nüzul eden mıkdarı demek olduğunu söylemişlerdir. Nisaburî der ki: bu surette « وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِۙ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَۙ » gibi olur. Biz de bu ma'nâyı tercih etmek istiyoruz. Bunun için mealde necmi yıldız diye terceme etmeyib bu ihtimallere muntabık olabilmek üzere şöyle diyoruz: o necme kasem ederim ﴿اِذَا هَوٰىۙ﴾ indiği dem ki - « هَوَىٰ يَهْوِي », ikinci babdan, masdarı « هَوِيًّا ۰ وَهَوِيًّا هَوَيَانًا » dir ki şahinin inişi gibi sür'atle süzülüp inmek ve düşmek veya yukarı fırlamak ma'nâlarına gelir. Yıldızların tulûu da gurubu da bir heveyan, ya'ni ufuka bir fırlayış veya ufuktan bir iniş yâhud düşüş demektir. Ecramı Semâviyye « كُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ » olduklarından hepsi sukut kanununa tabidirler. «gravitation» kanunu bir heveyân kanunudur. Bu madde dördüncü babdan olarak « هَوِيَ ۰ يَهْوَى » diye kullanıldığı zaman da masdarı « هَوِيًّا » gelir ki nefsin şehvetine meyli, arzusuna düşkünlüğü sevdası ma'nasına gelir. Burada « اَلنَّجْمِ » yıldız ma'nâsına olduğuna göre heveyânı guruba da tulûa da muhtemildir. Yolcular yıldızların tulû' veya gurub lâhzalariyle istidlâl ederek yol bulurlar. Umum yıldızların

gurubu ise sabah vaktı demektir. Şu halde cins murad olunursa kasem, sabah vaktına yapılmış demek olur. Çemen ma'nâsında ise heveyân otların yükselip yere yattığı zamandır ki baharın kuvvetli çağıdır. Kur'anın necmi olduğuna göre ise hüviy onun nüzulü demektir. Bu surette Kur'anın bir inişde inen her kısmının indiği lâhzaya, ya'ni vahiy vakıasının tecelli eylemekte bulunduğu saatte tecelli eden âyâti ilâhiyyeye yemin edilerek şu cevab tahkık ve te'kid ile

Sh:»4571

isbat ve tebliğ olunuyor: 2. ﴿مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ﴾ sapıtmadı da sahibiniz azıtmadı da -

DALÂL, hüdanın zıddı, yol gaib etmek veya hiç yol bulamayıp şaşkın kalmak,

ĞAYY de rüşdün zıddı ki aklın istikametini veya yolun doğrusunu gaib etmektir.

«SAHİB» den murad, Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vesellemdir. Hıtab da ona Kur'anı kendi

uyduruyor diyen Kureyş ve eşbahinedir. Bunlara karşı sahibiniz ta'biri ma'nâlıdır. Zira sahib daima suhbette bulunan arkadaş ve sahabet edip koruyan hamî ma'nâlarını ifade ettiği için şu meali ifade eder: şimdiye kadar suhbetinde bulunarak pek iyi tanıdığınız, aklına, istikametine kail olduğunuz, bundan sonra da sizi sahabet edip hak yolunu göstermek istiyen arkadaşınız, ne yolunu şaşırdı ne de aklını: ne aldanır, ne de aldatır. Ne sahirdir ne kâhindir ne de mecnun 3. ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىۜ﴾ hevâdan da söylemiyor - onun nutku, bâhusus Kur'anı nâtık olması kendisinin re'y-ü arzusundan, gönlünün meyl-ü sevdasından neş'et etmez. Öyle sırf nefsî bir söyleyiş değildir. Binaenaleyh o, bir şâir olmadığı gibi keyf ve arzusuna göre huküm sürmek istiyen ehli hevâdan da değildir. 4. ﴿اِنْ هُوَ﴾ o - ya'ni Kur'an veya onun nutku ﴿اِلَّا وَحْىٌ﴾ ancak bir vahiydir başka türlü söylenemez, yalnız ﴿يُوحٰىۙ﴾ vahyolunur - Allah tealâ tarafından kendisine vahiy ve tebliğ olunmak suretiyle bilinip söylenebilir. Ilmî hakıkatler, bâhusus istikbalin karanlıklarını keşfederek verilecek hukümler, söylenecek haberler hak tarafından bir ıhbar ve ihtibara mütevakkıftır.

Peygamberin hiç ictihad ile âmil olmadığına kail olan

ulema, bu âyet ile istidlâl etmişlerdir. Fakat « عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ » gibi

âyetler Peygamberde de ictihadın vukuunu; ancak isabet olmazsa o halde bırakılmayıp vahyile tashih

edildiğini iş'ar eder. Bu âyet de esas ı'tibariyle Kur'an hakkında olmak gerektir. Hadîslerine de şâmil olmak

üzere mutlak nutkuna hamledildiği takdirde de müntehası ı'tibariyle mülâhaza edilmek ıktiza edecektir. «

وَحْىٌ يُوحٰى » da vahyin muzari' sıygasiyle te'kid olunarak tahkık ve tavsıfinde buna da bir işaret yok

değildir. Sonra bu vahyin en kuvvetli ılmolduğunu beyan için de buyuruluyor ki: 5. ﴿عَلَّمَهُ﴾ ta'lim etti

ona - ta'lim fi'li iki mef'ule teaddi eder. Bundan burada ya birinci veya ikinci mef'ulün mahzuf olduğunu

anlarız. « عَلَّمَهُ » deki zamir Peygambere irca' edilirse Kur'ana raci' olan ikincisi mahzuf demektir. Bu

zamir, Kur'ana irca' edildiği, ya'ni «ta'lim etti onu» diye ma'nâ verildiği surette de Peygambere raci' olan

birincisi hazfedilmiş demek olur. Maamafih ikisinde de ma'nâ birdir. Ya'ni sahibinize o vahyolunan Kur'anı

öğretti belletti ﴿شَدِيدُ الْقُوٰى﴾ kuvveleri şiddetli 6. ﴿ذُو مِرَّةٍ﴾ bir kuvvet sahibi - «

اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ » buyurulduğu vechile Kur'anı ta'lim eden Allah tealâ olduğunda şübhe

yok ise de «

«قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ

ve «

﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ﴾. ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ

الْاَمِينُ » âyetlerinde beyan olunduğu üzere Allahın izniyle Kur'anı kalbi Muhammedîye indiren « اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِاِذْنِهٖ مَا يَشَآءُ » mısdakınca vahyi getiren Resul, ruhul'kudüs Cibrîli emîn olduğu da muhakkak bulunduğundan burada iki veche muhtemil görünür.

İbni Abbastan vârid olan bir rivayete göre Allah tealâ denilmiş ise de Hazreti Aişeden vârid olan rivâyette Cebrail diye tefsir olunmuş ve evsaf ve elfazın zâhiri de buna münasib bulunmuş olduğundan çokları Cebrail demişlerdir. Netekim Beyzavî « مَلَكٌ شَدِيدٌ قُوَاهُ وَهُوَ جَبْرَآئِيلُ فَاِنَّهُ الْوَاسِطَةُ فِى اِبْدَآءِ الْخَوَارِقِ = ya'ni kuvveleri şiddetli bir Melek ki o Cebraildir.

Zira o, harikalar ızharında vasıtadır» demiştir. Sonra da obir kavle « قِيلَ » ile işaret eylemiştir. Taberî, şedidül'kuvâ, şedidül'esbab demektir diyor. Nisaburî de ya'ni ılmî ve amelî kuvveleri hepsi şedid diye ifade etmiş ve demiştir ki müteallimin fazıleti anlaşılmak için muallim medholunmuştur. « عَلَّمَهُ جِبْرِيلُ » denilmiş olsa idi bunun zâhirinden müteallimin fazıleti açık anlaşılmazdı. Bir de bunda « يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ

» diyenlerin sözünü red vardır. Çünkü «

﴿وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾. ﴿وَمَآ اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلًا﴾

» dir. اهـ.

MİRRE, mürurün binai nev'i, öd, akıl, kuvvet, kat, sağlamlık gibi bir kaç ma'nâya gelebileceğine göre zûmirre; müessir ve nâfiz, ödlü, ya'ni ödeğin zıddı olarak kavî ruhlu, akıllı, kuvvetli, sağlam vücudlu mefhumlarını ifade edebilirse de müfessirîn başlıca üç ma'nâ göstermişlerdir:

1)- Kuvvetli - 2) sağlam yapılı güzel manzaralı - 3) Keşşaf, Beyzavî ve Ebüssüudün ifadelerine göre akıl ve re'yinde hasafet ve metanet sahibi. Bunlardan birincisi, ya'ni kuvvetli ma'nâsı « اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ » mucebince Allah tealânın sıfatı olabilirse de ikinci ve üçüncü ma'nâlar Cebraile yakışır. ﴿فَاسْتَوٰى﴾ hemen istivâ ediverdi - Ragıb der ki: istivâ kelimesi iki türlü kullanılır. Birisinde iki veya daha ziyade fâile isnad olunur: meselâ, istevâ zeydün ve amrun denilir müsavi oldular demektir. Müsavat da kemmiyyette veya keyfiyyette muadele, ya'ni denkleşmedir. « لَايَسْتَوُنَ عِنْدَ اللّٰهِ » bu ma'nâdandır. İkincisi de bir şeyin zatındaki i'tidale - düzgünlük, denklik, doğruluk, yükseklik gibi nisbeti mahsusaya - söylenir, «

﴿ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوٰى﴾. ﴿فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ﴾. ﴿لِتَسْتَوُا عَلٰى

ظُهُورِهِ﴾ . ﴿فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ﴾ وَاسْتَوَى فُلَانٌ عَلَى عُمَّالَتِهِ. وَاسْتَوَى اَمْرُ فُلَانٍ » gibi. « عَلَى » ile tadiyesinde de istilâ ma'nâsını ıktiza eder. Maamafih buradaki « فَاسْتَوٰى » de müfessirînin bir kaç vechi vardır. Evvelâ bunun zamirinde iki vecih muhtemildir. Birisi ta'lim eden Cebraîle, birisi de

ta'lim olunan sahibe raci' olmasıdır. Cibrîle raci' olduğuna göre « فاء » tefsiriyye olarak « عَلَّمَهُ » ya atfolunup « مَآ اَوْحٰى » kavline kadar ta'limin keyfiyyetini bir nevi' beyandır. Bunda istivâ Cibrilîn düpedüz kendi suretiyle ufukı a'lâda doğrudan doğru zuhuru ma'nâsına olarak « اِسْتَقَامَ عَلَى صُورَتِهِ الْحَقِيقِيَّةِ » diye anlatılmıştır. Denilmiş ki Enbiyadan hiç biri Cebraîli hakıkî suretiyle görmemişti ancak Muhammed aleyhıssalâtü vesselâm biri Arzda biri Semâda iki kerre gördü اهـ. Bu izaha göre ma'nâ şu oluyor: Cebraîl ona şöyle ta'lim etti: ba'zan olduğu gibi, beşer suretinde temessül ederek değil, Allahın yarattığı gibi hakıkî suret ve hılkati ile düpedüz doğrudan doğru ufukı a'lâda durup göründü. Bunu dosdoğru Semâda göründü diye de ifade edebiliriz. Ba'zıları ta'lim etti de Semâda durdu demişler, ba'zıları da verilen emr üzerine kuvvetiyle istiylâ etti demişlerdir. İstivâ eden

Peygamber olduğuna göre ise - ki biz bu ma'nâ üzerine yürümek istiyoruz - « فـا » mücerred ta'kıyb veya sebebiyye olarak şöyle demek olur: o kuvvetleri şiddetli kuvvet sahibi ta'lim etti de sahibiniz hemen istivâ etti. Ya'ni ılm-ü nübüvvette yükselip istikametini aldı, 7. ﴿وَهُوَ﴾ ve o - istivâ ettiği sıra ﴿بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ﴾ en yüksek ufukta olarak istivâ etti -

UFUK, Esas ma'nasında mutlaka kıyı ve kenar demektir. Bilhassa Semânın kenarlarından kıyısına ve eteğine denir. Rüzgârların estiği cihetlere de ıtlak edilir. Hey'etçilerin ufukı hissî, ufukı zâhirî veya mer'î veya şuaî, ufukı hakıkî diye mülâhaza ettikleri üç daire ıstılahî olmakla beraber ikinci ma'nâdan hariç değildir. Çünkü hasılı rasıdın kametine amuden bulunduğu noktadan veya gözünden veya merkezi Arzdan geçtiği düşünülen Arz müstevîsinin Semâ ile faslı müşterekine ufuk denilmiş oluyor ki Arz bakımından gök kubbenin tam kıyısı demektir. Şu halde ufuk bir bakıma Arzın, bir bakıma da Semânın kıyısı olacağından en yüksek kıyısı

demek olan ufukı a'lâ, ufukı Semâ ve ufukı şarkî denilmiştir.

Fahruddini Razî der ki: meşhuru bu « هو » zamiri Cibrîlindir. Cibrîl, Allahın halkettiği gibi ufukı şarkîde istivâ eyledi, azametinden bütün meşrıkı kapladı diye ma'nâ verilmiştir. Halbuki zâhir olan murad Muhammed sallallahü aleyhi vesellem olmasıdır. Ma'nâsı mekânda âlî bir makamda istivâ ise de maksad hakıkaten mekânda bulunmak değil, kadrinin, rütbe ve menzilesinin yüksekliğidir اهـ.

8. ﴿ثُمَّ دَنَا﴾ Sonra yaklaştı ﴿فَتَدَلَّىٰ﴾ tedellî etti de - tedellî kelimesinde üç iştikak vardır. Birisi delâlden aslı tedellül olarak dilber, naz suretinde cilve ve inbisat göstermektir. Burada bu ma'nâdan bahsetmişlerse de Allah tealâya isnad edildiği takdirde habîb ile mahbub beyninde mahabbet tecelliyyatından güzel bir istiare olabilir. İkincisi: yaî olarak «delâ» dan yaklaşmak ve tevazu' eylemek ma'nâsına gelir ki burada ba'zıları bu ma'nâyı vermişlerdir. Bu surette « دنـا » nın bir tefsiri gibi olarak yaklaştı indi veya indi yaklaştı meâlinde olur. Üçüncüsü vavî olarak « دلـو » den müştak olmasıdır. Delv ismi kofa demek olduğu gibi delv masdarı da kofayı sarkıtmak veya çekmek ma'nâlarına geldiği için onun tefe'ulü olan tedellî de her hangi bir şeyin yukarıdan aşağı sarkması veya aşağıdan yukarı çekilmesi ma'nâlarına gelebilir. Onun için çokları Cibrîlin fi'lı olmak üzere sarkmak ma'nâsiyle tefsir etmişlerdir. Ya'ni Cibrîl ufukı a'lâda istivâdan sonra yaklaştı birdenbire Peygambere doğru sarktı. Bu takdir, Cebeli Hirada « اِقْرَاْ بِـاسْمِ رَبِّكَ » ta'limiyle vahyin başlangıcındaki gelişini anlatmış oluyorsa da henüz

Peygamberin terakkısine, mi'racına müteallık bir mazmun ifade etmiş olmuyor. Bu dünüvv ve tedelliyi

Allahın fi'li olarak mülâhaz edenler tedelliyi bir de cezb ma'nâsı ile

Sh:»4576

tefsir etmişlerdir. Netekim Beyzavî bunu naklederken « وَتَدَلِّيهِ جَذْبُهُ بِشَرَاشِرِهِ اِلٰى جَنَابَ الْقُدْسِ » ya'ni Allah tealânın tedellîsi Peygamberi bütün külliyyeti ile Cenabı kudse cezbetmesi demektir.» Diye göstermiştir. Fakat biz bunu cezb değil cezbin eseri ve istivâ gibi Peygamberin vasfı olmak üzere aynı ma'nâdan incizab ile bir terakkı anlıyoruz ki yukarıdan aşağıya sarkmak değil, aşağıdan yukarıya çekilip çıkmak ma'nâsıdır ve bununla temamen mi'raca işaret buyurulmuştur, Ya'nı Peygamber, Cibrîlin ta'limi üzerine ufukı a'lâda istivâ ile de kalmadı o istivâdan sonra kurbi hakka, Cenabı kudse doğru yaklaştı. Allahü a'lem « لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ » mazmunu zâhir oldu da birden bire bir incizab ile ufukı a'lânın mâverasını fırladı 9. ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۤ﴾ derken « قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۤ » oldu - iki yay kadar veya daha yakın.

KAVS, Ma'lûm ki yay demektir.

KAB de yayın kabzasiyle giriş mehalli olan iki köşe aralığına denir ki bir yayda iki kab bulunur. Bu ma'nâ ile ba'zıları burada kalb tarikıyle bir kavsin iki kabı « قَابَىْ قَوْسٍ » demek olabileceğini söylemişlerdir. Yayın kabzasiyle kirişi arasında da kab denilebildiği söylenmiştir. Mızrak (rumh), değnek (sevt), arşın (zira', kol), boy, kulaç (ba'), adım (hatve), karış (şibr), serre (fitr), parmak (ısbi') tul ölçüsü olarak kullanılmış olduğu gibi kavs de öyle bir tul mıkyası olarak kullanılmıştır. Hicaz lügatinde kavs zira' ma'nâsına geldiği ve İbni Abbastan burada bu ma'nâya olduğu da söylenmiştir. Buna göre « قَابَ قَوْسَيْنِ » iki arşın kadar demek gibi olmuş oluyor. Lâkin burada daha güzel bir ma'nâ nakledilmiştir. Şöyle ki Arablar cahiliyyede bir ittifak için andlaşacakları zaman iki yay çıkarır birini diğerinin üzerine koyarak ikisinin kabini birleştirir, sonra ikisini beraber çekip onlarla bir ok atarlar. Bu onların her birinin rızası diğerinin

Sh:»4577

rızası, gadabı diğerinin gadabı olup hılâfı mümkin olmıyacak vechile ahidleştiklerine işaret olurdu. Bu ma'nâda kab, mıkdar ma'nâsına değil, iki kavsin birlik manzarasını gösteren kabza ile giriş arası demek

oluyor. Görülüyor ki bu ma'nâ hem obirinden daha ziyade bir yakınlık tasvir ediyor, hem de ma'nevî bir kurbe işaret eyliyor. « اَوْ اَدْنٰى » daki « او », hattâ daha yakın ma'nâsına bir terakkı ifade eder. Böyle muhatabların bakımından terdid suretinde anlatılması da ifadenin temsilî olduğunu ıhtar içindir. Bunun için müfessirîn derler ki kemali kurbü tasvir eden bu ifade melekei ittisali temsil ve bü'di mülebbisi nefyile Peygamberin vahyi istimaını tahkıktir. 10. ﴿فَاَوْحٰٓى اِلٰى عَبْدِهٖ مَآ اَوْحٰى﴾ bu suretle Allah kuluna verdiği vahyi verdi - burada « عَبْدِهٖ » deki zamirin Allaha raci' olduğunda ıhtilâf yoktur. Şedidül'kuvâdan murad Allah tealâ olduğuna göre bu zâhirdir. Diğer vecihlerde de ifadenin cereyanında ismullah, ma'lûm olarak mezkûr hukmündedir. Şu halde burada başlıca iki ma'nâ mümkindir. Birisi: işte Cebraîl böyle yaklaştı da Allahın kulu Muhammed aleyhisselâma gönderdiği her vahyi getirdi vahyetti onu öyle ta'lim etti: ibtida bütün suretiyle görünerek onun vahyi ilâhî olduğunu öğretti de peyderpey tebliğ eyledi. Birisi de: işte Allahın has kulu olan sahibiniz Muhammed aleyhisselâm o istivâdan sonra rabbına öyle yaklaştı, her vasıta mürtefi' oldu da Allah o kuluna doğrudan doğru verdiği vahyi verdi. Ya'ni mi'racda her ne vahyeyledi ise Cibrîlin dahi tevassutu olmaksızın vahyeyledi. Biz bu ma'nâya tarafdarız. Evvelki ma'nâya göre Mi'rac kazıyyesi yalnız « وَلَقَدْ رَاٰهُ » kavline bırakılmış oluyor.

Mi'racda bilâ vasıta vahyolunan « مَآ اَوْحٰى » ne idi? Bunun birisi namaz olduğu ma'ruftur, Bir de

şu rivâyet edilmiştir: Peygamberlerden hiç biri senden evvel Cennete girmiyecek, ümmetlerden hiç biri de senin ümmetinden

Sh:»4578

evvel Cennete girmiyecek. Sûrei «Bakare» nin âhiri « اٰمَنَ الرَّسُولُ » nün de Mi'racda nüzulüne dair rivayet geçmişti. Sahihi Müslimde: Resulullaha üç şey verildi. Beş vakıt namaz verildi, sûrei «Bakare» nin havatimi verildi, ümmetinden hiç bir şey şerik koşmıyanlara mukhimat, ya'ni büyük günahlar mağfiret olundu diye merviydir. Maamafih o bezmi hastaki vahyin tafsılâtı ne olduğunu ancak Allah ile Peygamberi bilir. Netekim Nizamüddini Nisaburî tefsirinde der ki zâhir olan bir takım esrar ve hakaik ve maariftir ki onları Allah ile Resulünden başkası bilmez.

11. ﴿مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى﴾ Gördüğünü gönül tekzib etmedi - burada « رَاٰى » zamiri abde de fuade de gidebilir. « مَا زَاغَ الْبَصَرُ » buyurulmasına göre bu ru'yetin basarî olması ıktiza eder. Gözünün gördüğünü kalbi tekzib etmedi demek olur. Ya'ni gerek bütün o kuvvelerinin, kuvvetinin şiddetiyle Cibrîli ve gerek Mi'racdaki o tecelliyatı görmesi bir hayal değil, kalb ve vicdanın yalan

çıkarmayıp şehadet ederek tasdık eylediği hakıkattir. Onun için Cibrîl her geldikçe her hangi surette olursa olsun tanıdı 12. ﴿اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى﴾ şimdi siz ona, o görüşüne karşı mücadele mi ediyorsunuz? - Muzari' sıygasiyle « يَرٰى » buyurulması ru'yetin istimrarına delâlet eder. Netekim bunu sarahatle takrir için de şöyle buyuruluyor: 13. ﴿وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى﴾ kasem olsun ki o, onu bir de diğer inişte gördü -bir de gördüğü şedidül'kuvâ zûmirreyi ya'ni, hakıkî sureti ve bütün kuvâsı ve kuvveti ile kendini ta'lim eden Cibrîli bir de Mi'ractan inerken gördü, Burada Cibrîlin mertebesi Resulullahın mertebesinden geri kaldığına işaret olunmuştur. Müfessirînin çoğu diyorlar ki « نَزْلَةً » masdar binai merre olduğundan dolayı « مَرَّةً » ma'nâsında zarfiyyet

üzere mensubdur. Diğer bir kerre de bir inişte gördü demek olur. Sofî ve ibni Atıyye gibi ba'zıları da hal mevkıinde masdar olduğunu söylemişlerdir ki inerken demek olur. « اُخْرٰى » evvelkine göre « نَزْلَةً » nin sıfatı, diğer bir iniş, ikinciye göre de « مَرَّةً اُخْرٰى » diğer bir kerre yâhud « رَاٰى » nin mef'uli mutlakı olarak « رؤيةً اخرى » diğer bir görüş demektir. Bu inişin Mi'rac gecesi olduğunda ittifak vardır. Ancak kimin inişi olduğu hakkında söz de vardır. Ba'zıları Allah tealânın nüzulü demişlerdir. Razî der

ki: Allah tealâ hakkında hareket ve nüzul tesavvuru batıldır. Ma'nevî kurb ile nüzul ise rahmet ve fadl ile abdine yaklaşır da abd onu görmez. Onun için Musâ « رَبِّ اَرِنِی » dedi ki azamet ve celâl hicablarından ba'zısını izale et kuluna rahmet ve ifdal ile, yaklaş da seni göreyim demektir. Bir çokları Cibrîlin hakıkî sureti ile nüzulü demişlerdir. Lâkin, Cibrîl Sidrei müntehadan öte geçemediğine göre burada « عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى » kaydi Cibrîlin nuzulü haline münasib olmaz. Zira Cibrîl bir iniş halinde Sidrei müntehanın yanında görülmek için oraya daha yüksekten inmiş olmak ıktiza eder. Bunun için biz bu « قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى » olan Peygamberin Mi'racdan inişi ma'nâsına anlıyoruz. Razî ve Nisaburînin kaydettikleri vechile Mi'rac haberlerinde vârid olduğuna göre mı'rac gecesi: Cibrîl « لَوْ دَنَوْتُ اَنْمِلَةً لَاحْتَرَقْتُ = bir parmak ucu daha yaklaşsam muhakkak yanardım» dediği makamda Peygamberden geri kalıp Peygamber geçti, sonra ona avdet eyledi ki bu iniştir. Bir de Resulullah namaz emrinde bir kaç kerreler inip çıkmış idi « نَزْلَةً اُخْرٰى » ta'biri bu i'tibar ile son inişi ifade etmiş olacağından daha ma'nâlı olmuş oluyor. Biz bu ma'nâda karar kılmak istiyoruz. Bunun hasılı şu oluyor: Resulullah Cibrîli necmi Kur'anın her nüzulünde temessül ettiği suret ile görüyordu, hakıkî sureti ile de bir kerre Mi'racdan evvel gördü, o vakıt Cibrîl Resulullaha inmiş idi, bir kerre de Mi'racdan inerken gördü. Bunda Resulullah Cibrîle doğru iniyordu,

Sh:»4580

Cibrîl onu istikbal ediyordu. 14. ﴿عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى﴾ Sidrei müntehanın yanında -

SİDREİ MÜNTEHÂ, müntehâ sidresi, terkibi izafidir.

MÜNTEHÂ, ismi mekân ve masdarı mimî olabileceğine göre nihayet sidresi veya son haddin sidresi mefhumunu ifade eder bir ism olmuştur. Sidre, yukarılarda da geçtiği üzere bir ağaçtır. Kamus tercemesinde: sidr, « سيـن » in kesri ve « دال » in sükûniyle şeceri nebk ismidir ki Arabistan kirazı ta'bir olunur. Trabzon hurması ol nevi'dendir. Müfredi sidredir, cem'i siderat ve sidirat ve sider ve südür gelir. Ve şeceri mezbur iki gûne olur biri büstanîdir ki yemişi hoş olup yaprağıyle de gaslolunur. Birisi berrîdir ki yemişi kekre olur. Ve ikisinin de gölgesi begayet koyu ve lâtıf ve hafîf olur اهـ. Bu maddede bir hayret ma'nâsı da vardır. Seder ve sederat göz kamaşmak ve hayran olmak demektir. Bundan binai nevi' olduğu zaman da bir nevi' tehayyür ifade eder. Müfessirîn Sidrei müntehayi her iki ma'nâya işaret ederek tefsir etmişlerdir:

1- Sidrei müntehâ, Arşın sağından yedinci Semâda - bir hadîste de altıncı Semâda - bir nebk ağacıdır ki müttakîlere mev'ud olan Cennetteki nehirler, (Sûrei Muhammed) onun altından kaynar. Hazreti Peygamberden bunun vasfında nebkı kilâli hecer ve yaprakları âzani Fîyele gibi «bir şecere ki rakib gölgesinde yetmiş sene gitse kat'edemez, bir yaprağı ümmetin hepsini örter», «bir şecere ki rakib gölgesinde yüz sene gider kat'edemez ve bir yaprağı bütün ümmeti bürür» gibi haberler nakledilmiştir. Bunda bütün âlemi halkın ecram ve eb'adı ile müntehayi teşekkülâtı, âlemi emir hududuna dikilmiş bir ağaç, bir «şecerei kevn» olarak gösterilmiş gibi görünür. İbni Mes'ud radıyallahü anhten de: «

سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى مِنْ صِبْرِ الْجَنَّةِ عَلَيْهَا فُغُلُولُ السُّنْدُسِ وَالْاِسْتَبْرَقِ=

Sh:»4581

Sidrei müntehâ Cennetin uclarındandır, üzerinde sündüs ve istebrekın etekleri vardır» diye rivâyet edilmiş olmakla Keşşafta « كَاَنَّهَا فِى مُنْتَهَى الْجَنَّةِ وَاٰخِرِهَا » denilmiştir. İbni Abbas ve Kâ'bdan nakledildiğine göre Sidrei müntehâ Arşın tahtinde bir sidredir ki gerek Melek ve gerek Nebiyy ve gerek sair mahlûkattan her alimin ılmi nihayet ona müntehî olur. Ondan ötesi gayıbdır, Allahdan başkası

bilmez. Yâhud Dahhâktan rivayet olunduğu üzere emri ilâhîden her şey ona müntehî olur. Ondan ileri geçmez. Hep bu kaviller, münteha denilmesinin vechini beyan gibidir.

2- Fahri Razînin birinciden sonra kaydettiği bir kavle göre de: sidre «rakib» den rikbe gibi binai merre olarak sidrei müntehâ hayreti kusvâ demektir. Ya'ni akılların hayrette kaldığı, daha fevkinde hayret tesavvur edilmiyecek vechile son derecede hayrette kaldığı makamda Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem hayrette kalmadı, şaşmadı, gayb etmedi, gördüğünü gördü. Maamafih yine Razî der ki sahih olan evvelki vecihtir.

3- Ebüssüudun kaydettiği bir ma'nâya göre «وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰىۙ» buyurulduğu üzere müntehâ Allah tealâ, sidretülmüntehâ da milkin malikine isafeti ile Allahın sidresi demek dahi olabilir.

15. ﴿عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰىؕ﴾ Cennetülme'vâ onun yanında - ya'ni Sidrenin yanında Cennetülme'vâ. Müttekilerin veya şühedâ ervahının varacakları Cennet. 16.

﴿اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰىۙ﴾ O dem ki Sidreyi bürüyen bürüyordu - o demde

gördü. Mi'rac hadîslerinde İbni Cerîrin tahric ettiği rivâyetlerde Hazreti Enes radıyallahü anh demiştir ki Resulullah buyurdu: Melek beni mi'raca çıkardı, sonra Sidreye müntehî oldum, onun Sidre olduğunu tanıyorum, yaprağını ve meyvesini tanıyordum. Derken onu Allahın emrinden bürüyen bürüyüverince öyle tehavvül etti ki husnünden

Sh:»4582

kimsenin tavsıf edemiyeceği bir hale geldi, onu vasf edemem. İbni Cerîrde İbni Zeydden: ya Resulullah Sidreyi gaşy eden ne gördün? denildi, buyurdu ki « فِرَاشٌ مِنْ ذَهَبٍ » ya'ni altundan bir pervane gaşy ediyordu gördüm ve gördüm ki her yaprağında bir Melek kaim Allaha tesbih eyliyordu. İbni Abbastan: « اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى » onu Allah gaşy etti de Muhammed Rabbının âyatından en büyüğünü gördü. Bu gaşıy sıfatı fi'l olmak gerektir. Rebî'den: Sidreyi Rabbın nuru gaşyetti ve Melâike gaşyetti. Ebil'âliyeden: onu hallâkın nuru gaşyetti, öyle ki ağaca uçuşan kuşlar gibi. Mücahidden: Muhammed, Sidreyi gördü ve Muhammed kalbi ile rabbını gördü. 17. ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ﴾ Göz şaşmadı - onu gören Resulullahın gözü kaymadı, şaşıp da sağa sola bir eğri bakmadı ﴿وَمَا طَغٰى﴾ ve aşmadı - görmek haddini tecavüz edip de yanlış bir görüş de görmedi - akılların

şaşacağı, gözlerin kamaşacağı hayretengiz şeyler görmekle beraber ne şaştı ne de aştı, kemali dikkat ve sıhhat ile tesbit edip müşahede etti. Evvelkisi edebini, ikincisi kuvvetini beyandır. Razî der ki: Musâ aleyhisselâma olduğu gibi olmadı, zira onda cebel düpedüz olmuş, Musâ sa'ka ile yıkılmış ve binaenaleyh nazarı kesmiş bayılmış idi. Lâkin Sidre cebelden kuvvetli idi, cebel dekkoldu Sidre sebat etti şecere kımıldamadı « وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا » oldu fakat Muhammed sarsılmadı اهـ.

18. ﴿لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى﴾ Vallahi gördü Rabbının âyatından en büyüğünü - « لام » kasemin cevabı, « قد », tahkık ile takviyesi, âyat, acaibât demektir. Elkübrâ da iki vecih vardır. Birincisi gösterildiği vecihle « رَاٰى » nin mef'ulü olarak « اَلْاٰيَةَ الْكُبْرٰى » sebkindedir. İkincisi, âyatın sıfatı olup vallahi rabbının en büyük âyatından bir şey gördü demek olur. Üçüncü bir ma'nâda « من » zaid olarak vallahi rabbınnı en büyük âyetlerini gördü demek olabilir.

Hasılı

Sh:»4583

Mi'racda rabbının rübubiyyeti âyatından, mülk-ü melekûtü acaibâtından kelâmın ifadesi hududuna

sığmıyacak ve ancak müşahede ile irilebilecek en büyük âyetini veya en büyük âyetlerini gördü demek oluyor. Şu halde bu âyetin ne olduğunu iyzaha kalkışmak haddimiz olmaz. Görülüyor ki rabbını gördü denilmemiş, rabbının âyatından en büyüğünü gördü denilmiştir. Bundan ru'yeti zatı anlamağa zâhiren hak görünmez. Gerçi yukarıdaki « مَا رَاٰى » bu âyetten ıbaret değildir denilebildiğine « قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ » kurbi zate işaret olduğuna göre ru'yeti zat ve onun ru'yeti basariyye mi yoksa mücerred ru'yeti kalbiyye mi olduğu hakkında bahse de bir mecal görülebilirse de âyâtın en büyüğünü gösteren bu âyet bütün yukarıki beyanatın zübdesi demek olduğundan yukarıki « مَا رَاٰى » bâşka olduğu takdirde de bundan daha büyük olamamak ıktiza edecektir.

Buharîde Mesruk tarikıyle Hazreti Aişeden şöyle tahriç olunmuştur: Mesruk demiştir ki: Hazreti Aişe radıyallahü anhaya dedim: valide hazretleri! Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem rabbını gördü mü! müşarünileyha dedi ki: söylediğinden tüylerim diken diken oldu. Nerdesin şu üçten ki her kim onları sana söylerse yalan söylemiştir. Her kim Muhammed sallallahü aleyhi vesellem rabbını gördü derse yalan söylemiştir. Sonra okudu: «

لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَۚ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

» Ve her kim sana yarın ne olacağını bilirim derse yalan söylemiştir. Sonra okudu: «

وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًاۖ »Ve her kim sana o kemetti derse yalan

söylemiştir. Sonra okudu: « يَآ اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۖ » ve lâkin o Cibrîl aleyhisselâmı iki kerre suretinde gördü. Yine Buharîde Abdullah ibni mes'uddan: Cebraîli gördü altıyüz Cenahı vardı, yine Abdullahdan: « لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى » demiştir ki Cennetten yeşil bir refref gördü ufku seddetmişti. Demek ki görülen âyât, Cibrîlden ıbaret değildir. Bundan başka Müslimde: şunlar da rivâyet edilmiştir: -1) Atâ tarikıyle

Sh:»4584

ibni Abbastan: onu kalbi ile gördü. - 2) Ebûl'aliye tarikıyle ibni Abbastan: « مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى ۝ وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى » onu fuadı ile iki kerre gördü demiştir ki rabbını gördü diye tefsir etmişlerdir. Buna mukabil Buharîdekinden başka bir de daha mufassal olmak üzere Mesruktan şöyle rivâyet etmiştir. - 3) Mesruk demiştir ki Hazreti Aişenin yanında idim, dedi: ya ebâ Aişe: üç, her kim onlardan birini söylerse Allaha karşı büyük iftirâ etmiş olur. Nedir onlar? dedim. Her kim dedi: Muhammed sallallahü aleyhi vesellem rabbını gördü diye zu'mederse Allaha karşı büyük iftirâ etmiş olur», ben dayanıyordum oturdum da ya ümmel'mü'minîn dedim bana müsaade buyur, acele etme, Allah azze vecelle « ﴿وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينِ﴾ ۝ ﴿وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى﴾ »

buyurmadı mı? Bunun üzerine ben dedi: bu ümmetin Resulullahdan onu ilk evvel soranıyım, buyurdu ki o Cibrîldir, Onu yaratılmış olduğu suret üzere bu iki kerreden başka görmedim, Semâdan inerken gördüm, hılkatinin büyüklüğü Semâ ile Arz arasını örtmüş idi» dedikten sonra müşarünileyhâ: hem işitmedin mi dedi: Allah tealâ «

لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

» buyuruyor ve işitmedin mi Allah tealâ «

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَآءُ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ «

buyuruyor. İlâ âhiril hadîs. - Bu rivâyette hadîs, Hazreti Aişenin kendi ictihadı olmak ihtimaliyle mevkuf kalmıyor. Hazreti Peygambere müsned de olmuş oluyor, bunun için Müslim buna etemm ve atvel demiştir. - 4) Abdullah ibni Şakîk ebû Zerden: dedi ki: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerine «rabbını gördün mü» diye sordum « نُورٌ اَنّٰى اَرَاهُ = bir nur anı nasıl görürüm, yahud nereden görürüm?» buyurdu. - 5) Bir de Abdullah ibni Şakîk demiştir ki: Ebû zerre: Resulullahı göreydim sorardım dedim, neyi sorardın? dedi, rabbını gördün mü? diye sorardım dedim, Ebûzer dedi ki ben sordum da buyurdu ki « رَاَيْتُ نُورًا = bir nur gördüm» اهـ.

Sh:»4585

Kazıy Iyaz, Şifai şerifte der ki: bir cemaat Hazreti Aişenin kavlincedir. İbni Mes'uddan ve Ebuhüreyreden meşhur olan da budur. Bu vechile Muhaddisîn ve Fukaha ve Mütekellimînden bir cemaat Dünyada ru'yetin imtinaına ve inkârına kail oldular. İbni Abbastan meşhur olan ise Peygamberin rabbını gözleriyle görmüş olmasıdır. Hattâ rivâyetlerinin ba'zı tarafında - Hâkim, Neseî, Taberanî rivâyetlerinde - Allah tealâ Musaya kelâm, İbrahime hullet, Muhammede ru'yet ile ıhtisas buyurdu demiştir. Eş'arî ve eshabından bir cemaat da Peygamberin Allah tealâyı basari ile ve baş gözüyle gördüğüne kaildir. Ba'zı meşâyıh de göz ile ru'yette tevakkuf eylemiş, bu babda vazıh bir delil yoksa da caiz olduğunu söylemiştir. Kazıy Iyaz der ki: evet, hiç şübhesiz hakk olan budur. Allah tealânın Dünyada görülmesi aklen caizdir, akılda onu muhal kılacak bir şey yoktur. Şeri'de de istihalesine, imtinaına kat'î bir delil yoktur « لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ » gözler ihata edemez veya her göz göremez demek gibi te'vilâta müsaid bulunduğu için imtina'da huccet değildir. « لَنْ تَرٰينِى » de umum üzere değildir. Maamafih Peygamberimizin gözle ru'yeti hakkında da kat'î nass yoktur. Çünkü bu babda en ziyade i'timad edilen « وَالنَّجْمِ » nin iki âyetidir. Bunlar da ise ıhtilâf me'sûr ve ihtimal mümkindir. Peygamberden tevâtür yok, İbni Abbasın kavli de kendi i'tikadıdır ve Peygambere isnad etmemiştir ilâ. Şifa şerhinde Aliyyülkarî, Gazalî ihyasında sahih olan Resulullah

sallallahü aleyhi vesellem Mi'rac gecesi Allah tealâyı görmedi demiş ve lâkin nevevî Fetavade ru'yeti tashih etmiş ve onu muhakkıkînden nakleylemiştir diye kaydeder. Fahruddîni Razî tefsirinde: cihetsiz mukabelesiz ru'yetullahın cevazından bahs ettiğinden ve Ehli sünnete göre ru'yetin kudreti abd ile değil, Allahın iradesiyle olduğunu ve Allah tealânın diler gözde dilerse gönülde idrak halk

Sh:»4586

edebileceğini ve Sahabe beyninde mes'elenin muhtelefünfih olup vuku'da ıhtilâf, cevazda ittifaka delâlet eylediğini söyledikten başka bilhassa der ki « لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى » kavlinde şuna delil vardır ki: Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem Mi'rac gecesi Allahın âyatını görmüş Allahı görmemiştir. Maamafih bunda hılâf da vardır. Bunun vechi: Allah tealâ Mi'rac kıssasını ru'yeti âyât ile hatmetmiş « لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا » de de « سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرٰى بِعَبْدِه » buyurmuştur eğer rabbını görmüş olsa idi mümkin olanın en büyüğü olurdu, o takdirde âyet, ru'yet olur ve en büyük şey ru'yetten ıbaret bulunurdu اهـ. Ya'ni bizzat Allahı ru'yet olsa idi Mi'racın en büyük gayesi o ru'yet olacağından sonunda « لَقَدْ رَأٰى رَبَّهُ » veya « لِنُرِيَنَا » diye onun söylenmesi ıktıza ederdi.

Razînin bu son ifadesi bize diğer bir ma'nâ ıhtar etti. Ru'yet en büyük âyet olunca burada «kübra» yı ru'yet ile tefsir edebilmemiz lâzım gelecektir ki bunu iki vech ile mülâhaza mümkindir. Birisi: rabbının âyatından, ya'ni acaibi mu'cizatından en büyüğü olan ru'yet mu'cizesini gördü, Âhırette ümmetinin göreceği gibi beni gördü demek olabilir. Bir de en büyük âyet olan ru'yetin hakikatini gördü demek olabilir. Çünkü « لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ » âyetinde de geçtiği üzere basarların künhünü ve binaenaleyh ru'yet denilen fi'lin hakikatini Allah bilir. O halde ru'yetin hakikatini görmek « وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ » mazmunu üzere « كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ وَقَلْبَهُ » hadîsi Allah tealânın Resulullahda tecelli eden en büyük âyat ve delâili kurbundan olmuş olur. Bu ma'nâca âyeti kübrâ hakikati muhammediyye demektir. « اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ » kasrında bu ma'nâya bir tenbih olsa gerektir. Aliyyülkari bu mes'ele hakkında güzel bir tevfık yaparak der ki: Allahü a'lem bu müşkil mes'elede delillerin beynini cem'etmek mümkin olur şöyle ki: ru'yeti isbata delâlet ederek varid olan ancak tecelliyi sıfat i'tibariyledir. Ru'yeti nefye işaret ederek varid olan da

tecelliyi zata mahmuldür. Çünkü zati şey'in tecellisi ancak hakikatinden keşf ile olur bu ise Allah tealânın zati hakkında ihata ve hıyatası i'tibariyle muhaldir. Netekim « لَاتُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ » buyurulması ve « لَا يُحيطُونَ به عِلْمًا » buyurulması buna delâlet eyler. « فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا » kavlinde rabbın zikriyle ca'l ta'bir olunmasında buna bir telvih, kezalik « وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ » kavlinde bir telmih ve Peygamberin « سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَا تُضَامُونَ فِى رُؤْيَتِهِ = Bedr gecesi Kameri birbirinizle sıkışmıyarak gördüğünüz gibi göreceksiniz» kavlinde de bir tasrih vardır. Velhasıl Dünyada ma'rifetten yakınen bilinen ukbâda ona ayni yakîn olur. Bununla beraber hakıkati zatiyyeden kâşif olan tecelliyyati sıfatiyyenin de makamatı ebediyye ve halâti sermediyyede nihayeti yoktur. Seyr ilâllahda müntehi olan sâlik Cennette yine seyr fillâh ile ebeden sair olur. « وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى » buyurulmuştur. Maamafih onun evveliyyetine bidayet olmadığı gibi âhiriyyetine nihayet de yoktur. اهـ.

Nazmı celîlin zâhirinin muktezasını beyanda da iki noktai nazar üzere söz söylenmiştir. Sahib Keşşaf şöyle cezmeder: nazmın zâhiri ekserin dedikleri gibi dünüvv ve tedellînin Peygamber ve Cibrîl arasında

olup mer'înin Cibrîl ayehisselâm olmasıdır. Hazreti Peygamberin Hazreti Aişeye cevabı haberi sahih olunca ona kail olmaktan kimse vareste olamaz. Allâmei Tıybî de demiştir ki nazmın muktezası şudur: kelâmın cereyanı « وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى » ya kadar kelâm vahiy emri ve Melekten telâkkîsi ve hasımların şübhelerinin ref'i hakkında, « ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى » dan « مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى » kavline kadar da cenabı akdese uruc hakkındadır. Her sahib lübb olana hafiy değildir ki « فَاَوْحٰى » makamı «Cibrîl Allahın kuluna vahyetti» ma'nâsına hamilden ibâ eder.

Sh:»4588

Zira erbabı kulûbun zevkı ondan iki sir söyleşen beynindeki yakınlık ma'nâsını tadar ki ona bisatı vehim zıyk, nıtakı fehim na mutıktır اهـ.

Bu tafsılâttan sonra bizim de Hazreti Aişe hadîsinin Peygambere merfu' olan noktasını i'mal ile beraber nazmın cereyanından anladığımızın hulâsası bu minval üzeredir. Evvelâ Resullahın Cibrîl vasıtasiyle « اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ » mısdakınca ta'limi, sonra istivâ ile ufukı a'lâya yükselişi, sonra da ufukun

fevkında Mi'rac ile makamı Cibrîli geçişi, ve Cibrîli görüşü « عَلٰى مَا يَرٰى » işaretinden anlaşıldığı üzere müstemirr olmakla beraber biri, Mi'raca çıkmazdan evvel fevkında, biri de, mi'racdan inerken dununda olmak üzere hakıkî suretinde iki nevi' görüşü olduğu ve nihayet rabbının âyâtından en büyüğünü gördüğü anlatılmıştır ki bu siyaka göre bu «kübrâ» nın Cibrîlden ıbaret olmayıp daha büyük olması ıktiza eder. Netekim Razî de zâhir olan bu âyât, Cibrîlin gayri olmaktır der. Alûsî de şöyle demiştir. Ba'zı haberlerde aleyhissalâtü vesselâmın bu gördüğünü Cibrîl ve Refref diye ta'yin vârid olmuş ise de gerek olan hasra hamleylememektir. Aleyhissalâtü vesselâm Mi'rac gecesi lâ tuhsâ âyâti kübrâ görmüştür. اهـ.

Sahihi Müslimde ibni Abbas Ebû habbetel'ensarî radıyallahü anhümadan rivâyet olunduğu üzere Resulullah buyurmuştur ki «

ثُمَّ عَرَجَ بِى حَتَّى ظَهَرْتُ لِمُسْتَوًى اَسْمَعُ فِيهِ صَرِيفَ الْاَقْلَام

= sonra uruc ettirildim tâ bir müstevâya çıktım ki orada kalemlerin cızırtısını işitiyordum» ya'ni bir makama, bir seviyyeye irdirildim ki kâinatın mukadderatının cereyanına muttali' oluyordum. Biz bu hadîsi « فَاسْتَوٰى وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى » âyetinin mazmunu ile alâkadar görüyoruz. Burada « ﴿الْكُبْرٰى﴾ . ﴿الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى﴾ » takdirinde olarak en büyük âyet demek olduğuna, kelâmın cereyanı da makamı Muhammedînin beyanı hakkında bulunduğuna binaen bu en büyük âyetin hakıkati Muhammediyye olduğuna kail

Sh:»4589

olmak istiyoruz. Çünkü murad her hangisi olursa olsun âyâtın en büyüğü veya âyâttan en büyüğü onda tecellî etmiş bulunduğunda şübhe yoktur. Burada şu noktanın da ıhtarını mühim görürüz. Müslimi şerifte de rivâyet olunduğu üzere ehadîsi şerîfede vârid olmuştur ki Resulullah önünden gördüğü gibi arkasından da görüyordu, demek ki onun görüşü cihet ve mukabele ile meşrut olmıyan başka bir görüştü.

Sh:»4590

İşte sahibiniz böyle, şimdi:

﴿١٩﴾ اَفَرَاَيْتُمُ اللّٰاتَ وَالْعُزّٰىۙ ﴿٢٠﴾ وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى
﴿٢١﴾ اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى ﴿٢٢﴾ تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ
ضِيزٰى ﴿٢٣﴾ اِنْ هِىَ اِلَّآ اَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَآ
اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۚ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى

الْاَنْفُسُ ۚ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدٰى ﴿٢٤﴾ اَمْ لِلْاِنْسَانِ
مَاتَمَنّٰى ﴿٢٥﴾ فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُوْلٰى ﴿﴾

Meali Şerifi

Siz de gördünüz değilmi Lât-ü Uzzayı? 19 Üçüncü olarak da menatı uhrayı? 20 Size erkek ona dişi öyle mi? 21 Bu öyle ise çok hayflı bir taksim 22 Onlar hiç bir şey değil sırf sizin ve babalarınızın taktığınız kuru isimler, Allah onlara öyle bir saltanat indirmedi, yalnız zanna ve nefislerin sevdasına tabi' oluyorlar, halbuki rablarından kendilerine doğru yolu gösteren, geldi 23 Yoksa varmı insana her kurduğu hulya 24 Fakat Allahındır Âhıret ve olâ 25

19. ﴿اَفَرَاَيْتُمُ﴾ - Risaleti takrir ve Allah tealânın kuvvet ve kudreti âyâtının büyüklüğiyle tevhide tenbihten sonra Müşriklere ma'budlarının hakareti, akîdelerinin sekameti gösteriliyor. Hıtab Kureyşedir.

Ya'ni sırf vahyi ilâhî olan

bu kelâmı dinledikten ve sahibinizin gördüğünü duyduktan sonra şimdi siz de söyleyin gördünüz a ﴿اللَّاتَ وَالْعُزّٰى﴾ o Lât-ü Uzzâyı 20. ﴿وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى﴾ hem

üçüncü girigi Menâtı -Lât, Uzzâ, Menât onların taptıkları putlardan idi, onun için Abdullat, Abdül'uzzâ Abdi menât diye isimler korlar, «bismillâti vel'uzzâ» diye yemînler ederlerdi. Ebu ubeyde gibi ba'zıları bunların taştan putlar olup Kâ'benin içinde bulunduklarını söylemişler ise de başka yerde ayrı ayrı hususî haneleri bulunduğu da nakl edilmektedir. Kâ'be içinde Hübel gibi daha diğer putlar bulunduğu cihetle bunlar etrafta hususî haneleri bulunan putlar olmak gerektir. Lât için Taifte, Uzzâ için Nahlede, Menat için Kudeydde birer beyti mahsus varmış. Mu'cemül'büldanda: Lât Taifte, Sekîf beyaz bir taş üzerine beytini bina etmiş ve ona sedene ta'yin eylemiş idi. Kureyş ve bütün Arab ona ta'zîm ederlerdi, sedenesi Sekîften idi, bu günkü Taif mescidinin sol menaresinin bulunduğu mevzi'de idi. Sekîf islâma girdiğinde Resulullah Ebû süfyan ibni harb ile Muğıyretül'nü şu'beyi göndermiş, onu yıkdırtmış idi. Uzzâ, Nahlede bir ağaç yanında bir vesen idi, Gatafan ona teabbüd ederdi. Sedenesi benî sayreme ibni murreden idi. Uzzayı Zalim ibni es'ad ittihaz eylemiş idi, Nahlei şamiyye vadîsinden Hurad nam mevkı'de idi ki Mekkeden Iraka doğru Mus'adın sağından Amirin izasında Zati ırkın üstünde Bustana dokuz mil mesafede idi, onun üzerine Bess denilen bir beyt bina etmiş idi ve onun içinde bir ses işitirlerdi, Arab ve Kureyş ona tazim ederlerdi ve Kureyş ındinde

asnamın en büyüğü idi, onu ziyaret eder, hediyye ve kurban verirlerdi. Kureyş onun Hurad (حراض) vadîsinden Sükam namında bir koru korumuş, onu Kâ'benin haremine benzetmek istemişlerdi. Benî Şeyban ibni Cabir ibni Mürreden olan sedenesi Benilharis ibni

Sh:»4592

Abdil'muttalib ibni Haşimin hulefasından idi, onlardan sedenesinin en sonu da «Dübeyyetibni harmesselemî» idi. Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Mekkeyi fethettiği zaman Halid ibni Velîdi gönderip buyurmuştu ki batnı Nahleye git üç semüre ağacı bulacaksın birinciyi kes, vardı, kesti, dönüp geldiğinde bir şey gördün mü? buyurdu, hayır, dedi, öyle ise git ikinciyi de kes, buyurdu, kesip geldiğinde bir şey gördün mü? buyurdu, hayır, dedi, o halde üçüncüyü de kes buyurdu, bu kerre varır, bir de bakar ki vaz geçirmek istiyen çıplak bir şeytan karı çıkar, saçlarını dağıtmış, ellerini ensesine atmış dişlerini gösteriyordu, arkasında da sâdini bulunan Dübeyyetibni harmesselemiyyışşeybanî Halide bakıp şöyle diyordu:

فيا عز شدى شدة لا تكذبى على خالد القى الخمار و

شمری

فانك الا تقتلی الیوم خالدا تبوءی بذل عاجل و تنصری

Halid de:

یا عز کفرانك لا سبحانك انی رأیت اللّه قد اهانك

Dedi, sonra kılıçla vurdu, başını biçti öldürdü, sonra ağacı kesti, dübeyyeyi de öldürdü ba'dehu Resulullaha geldi haber verdi, Uzzâ o idi, artık bundan sonra Araba Uzza yok buyurdu. Menata gelince: yine mu'cemül'büldanda: Menat, Medine ile Mekke arasında Mûşellel nahyesinde Kudeyd nam mevkı'de deniz sahilinde dikilmiş taştan bir sanemin ismidir. Diğer putların hepsinden evvel bu dikilmiş, ilk diken Amr ibni lühayyi huzaî imiş, ibtida Şam tarafından getirmiş, Kâ'benin etrafına dikmiş Hüzeyl ve Huzaanın putu imiş, Kureyş vesair Arab da ona ta'zîm ederler ve kurbanlar hediyyeler

takdim eylerlermiş, sonra Kudeydde dikilmiş, Evs ve Hazrec onu ziyaret etmedikçe haclerini tamam saymazlarmış, nihayet hicretin sekizinci fetih senesi Resulullah Medineden dört veya beş gün gittikten sonra Hazreti Ali ibni ebi Talibi gönderdi, o gitti onu hedmetti, nesi varsa aldı getirdi, aldığı şeyler miyanında Mıhzem ve Resub namında iki de kılıç vardı. Resulullah onları Hazreti Aliye verdi, bunlardan birisi Zülfekardır denilir. Bunun sedenesi Ezdden gatârîf idi اهـ. Sonra bütün bu isimler müennestirler. Taberî der ki: Ellât, Allah lâfzındandır. Tâi te'nis, ilhak edilmiştir. Müzekkere Amr, müennese Amre, erkeğe Abbas dişiye Abbase denildiği gibi, Müşrikler putlarına Allahın isimlerinden isim vererek Allah isminden Ellât ve El'aziz isminden El'uzzâ demişlerdir اهـ. Razî de der ki ellât « اللوه » in te'nisidir. Aslı « اللاهة » denilmekti lâkin te'niste üzerine ha ile vakfolunup « اللاهه » olur. İki «ha» nın birisi hazf olunarak kelime iki harfi aslî ile bir tâi te'nis üzerine kalmış olduğundan tâi te'nısi aslı kelimeden gibi yapılmış «zâmâl» in müennesinde «zâtimâl» denildiği gibi olmuştur. Lâtin daha diğer iştikakından da bahsedilmiştir. Etrafında toplanılmak ve dolaşılmak ma'nasiyle « لوى » aslı « لويه » olduğu da söylenmiştir. Aşereden ya'kubun Ruveys rivayetinde tanın şeddesiyle « اللات » okunduğuna göre « لت » den müştak olduğu da söylenmiştir. « لت » döğüp ezmek ve bulayıp karmak ma'nâlarınadır.

Denilmiştir ki vaktiyle bir adam yağ ile sevık karıp halka yedirir ve yiyenler semirir idi, sonra o ma'bud ittihaz edilip sureti üzere bir put yapılarak lâtt tesmiye edildi. Razî buna göre lât erkek olmuş oluyor demiş ise de «suret» te'viliyle yine müennes olmalıdır. Zira âyetin sıyakına göre hep müennestirler: Uzzâ da belli ki eazzîn müennesi olarak azize demek gibidir. Menât, kader veya ölüm veya ilâh ma'nasına «mena» dan yâhud İbni kesir kıraetinde « مَنَـاءَةً » okunduğu vechile « نـوء » den me'huz olarak yanında kurbanların kanı dökülmesi veya zuumlarınca

Sh:»4594

yağmur ümid edilmesi gibi bir mülâhaza ile tesmiye edilmiştir.

Burada menattan sonra « الـثَّـالِـثَةَ الْأُخْرٰى » diye tavsıf tehekküm ve tahkîr içindir. Evvelâ bunda o iki kerre gördü ise siz üç gördünüz değilmi? Zemininde bir tehekküm vardır. Saniyen « الْأُخْرٰى » vasfiyle putların giriliğini ifade eden bir tahkır vardır. Çünkü, « أُخْرٰى » isti'malde diğer ma'nâsına şayi' olmuş ise de aslında teahhurdan tafdil olmak i'tibariyle yerine göre en giri ma'nâsına bir tevriye dahi ifade edebilir. O en giri olunca obirlerinin de giriliği anlaşılmış olur. Bir de Menât, daha evvel

dikilmiş en büyük putları iken Lât ve uzzadan sonra üçüncü mertebe putlar miyanına düşürülmüş olmasına da işaret anlaşılır. Bu suretle buyuruluyor ki bu beyandan sonra siz de o taptığınız muhtelif putları ve giriliklerini gördünüz değilmi? Şimdi haber verin bakalım: 21.

﴿اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى﴾ size erkek ona dişi öyle mi? - Erkek isimleri kendiniz alıp dişi isimleri ma'bude veriyorsunuz öyle mi?. Arabcada isimler ya müzekker ya müennes olur. Fakat Müşrikler putlarına hep dişi isimleri vermişlerdi, bahusus Allah namına dikildiği iddia olunan mezkûr putlar müennes isimli idiler. Bundan başka bir de Müşrikler fikirlerince: putlar ilâhî kuvvetlerin ve Melâikenin suretleridir, Melâike Allahın kızlarıdır, biz onların suretlerini yapıp dişi isimleri vererek onlara perestiş etmekle kendilerini Allah ındında şefaatci ittihaz eder şefaatlerini umarız «

﴿مَانَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى﴾ ۰ ﴿هٰٓؤُلَآءِ شُفَعَآؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ﴾ » diyorlardı. Mu'cemülbüldanda yakuti Hamevî Uzzayı anlatırken şu fıkrayı da nakl eder. Kureyş Kâ'beyi tavaf ederken: «

وَاللَّاتُ وَالْعُزّٰى وَمَنَاةُ الثَّالِثَةُ الْاُخْرٰى فَاِنَّهُنَّ الْغَرَانِيقُ الْعُلٰى وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰى = ya'ni lât ve Uzzâ ve Menati salisei uhra hurmetine, çünkü onlar o ulu ak kuğulardır ve her halde onların şefaatleri umulur» diyorlardı ve «onlar Allahın kızlarıdır, ona şefaat ederler» diyorlardı,

Sh:»4595

Resulullah sallallahü aleyhi vesellem ba's buyurulunca ona «

اَفَرَاَيْتُمُ اللّٰاتَ وَالْعُزّٰىۙ وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيزٰى اِنْ هِىَ اِلَّآ اَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۭ

» inzal buyuruldu اهـ. Bu nakılden garanîk lakırdısının menşei de anlaşılmış oluyor. Garanîk, müfredi gurnuk, gurneyk kuğu kuşu denilen beyaz bir su kuşudur ki kazdan büyük uzun boyunlu güzel endamlı bir kuştur. Sîmten ta'bir olunan beyaz, güzel, dolgun bedenli taze dilbere de ıtlak olunur. Nesîmi dilküşa estikçe deprenip oynayan yumuşak saçlara da «garanika ve garanikıyye» denilir. İşte Müşrikler beyaz taşlardan yapılan putlarını böyle şâirane bir teşbih ile yüksekte uçan garanîka benzeterek Allahın kızları diye şefaatlerini umduklarından dolayı i'tikatlarının sehafet ve butlanı gösterilmek üzere evvelâ tevbıh suretinde buyuruluyor ki: erkek size, dişi ona öylemi? 22. ﴿تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيزٰى﴾ Bu o halde pek zalimâne hayflı bir taksim - dayz ve davz eksiklik etmek, bir kimseye hakkını eksik vermek, cevr-ü cefa etmek demektir. Dîzâ da eksik, haksız, hayflı ya'ni zalimâne demek olur. Kamus mütercimi Asım efendi bu

kelimede bilhassa şu ıhtarı yaparak der ki: Şihab, dürretül'gavvas şerhinde şöyle beyan eylemiştir. Dîzâ kelimesi fu'lâ vezninde sıfattır. Nakısa ma'nâsınadır. Aslı « فـا » nın zammı ile iken « يـا » ya mücaveret sebebiyle dadın zammesi kesreye tebdil olunmuştur. Çünkü ecvefi yaî olan « ضيز » den me'huzdur. Eğer « ضوز » den ola idi « ضوزى » denir idi. Kaldı ki kelâmı Arabda sıfat olarak fanın kesriyle fi'la vezninde kelime yoktur. Bu vezin Şi'râ ve zikrâ gibi isimlerin binasındandır. Haşiyei Sa'diyyenin beyanına göre ise o kavil, Siybeveyhin kavlidir. Sairleri sıfatlardan da fanın kesriyle fi'la vezninin vürudunu nakıl ve hıykâ ve kiysâ ile temsil eylediler « مَشْيَـةٌ حِيكَى » denilir. « اَىْ يُحِيكُ فِيهَا » ya'ni salınır tebahtür eder. Ve « رَجُلٌ كِيصَى » denilir « يَـاْكُلُ وَحْدَهُ وَيَنْزِلُ وَحْدَهُ » ya'ni yalnız yer ve yalnız konar göçer اهـ. Ebû hayyan zikrâ gibi masdar ile

Sh:»4596

vasıf kabîlinden olmasına da cevaz vermiştir. Siybeveyhin kavlince uzzâ ve uhrâ gibi ef'ali tafdılin müennes vezni olmakla en zalimâne demek olur. Çünkü Allaha veled isnadı haddi zatında azîm zulm olan haksızlık olduktan başka Müşrikler kendilerinin kızları olmasını eksiklik addederek arzu etmedikleri halde dişileri ona tahsıs etmekle kendi vicdanlarına karşı ta'zîm eylemek istedikleri ma'budu tahkır eylemiş oluyorlar. Bu

tevbıhten sonra hakıkatin beyanı için de buyuruluyor ki 23. ﴿اِنْ هِىَ﴾ onlar - o kancık isimler ve vasıflarla yad olunan putlar hiç bir şey değil- kendilerinde gözetilen ma'nâları: ülûhiyyet, ızzet, Allaha nisbet, şefaat gibi mefhumları tehakkuk ettirecek hiç bir haysiyyeti haiz değil ﴿اِلَّآ اَسْمَآءٌ﴾ sâde kuru isimlerden ıbarettirler. - Vakı'de ma'nâsı olmıyan boş isimlerdir. İsmi işaretler zat meal'vasfa, zamirler yalnız zata delâlet eder diye ma'ruf olan bir kaıde vardır. Bu sebeble burada bu müennes « هى » zamiri merciı ı'tibariyle bize bir nükte ifâde etmektedir. Çünkü « اَفَرَاَيْتُمُ » hıtabiyle o putlar ma'bud olan bütün vaz'ıyyet ve sıfatlariyle istihzar ettirildikten bir de « تِلْكَ » işaretiyle isnad olunan vasıflarının münasebetsizliği gösterildikten sonra « اِنْ هِىَ » denilince birden bire bu zamir, bir ismi işaret mevkıında görünerek o putları ibtal olunan sıfatları ile gösterir gibi olduktan sonra zamir olmak ı'tibariyle dönüp onları o sıfatlardan tecrid ederek ıhtar ve öyle kuru isimlerden başka bir şey olmadıklarını ifham eylemektedir. Bu tafsılden maksadımız, bu âyetin siyakı garanîk uydurmasının da bilhassa ibtalini müş'ır olduğunu anlatmaktır. Zira bu da onların o putlara isnad ettikleri evsaftan olduğu için burada şu mazmun da hasıl olmuş oluyor: o sizin her halde şefaatleri umulur garanîkı ulâ dediğiniz o putlar hiç bir şey değil, sâde kuru isimlerden ıbarettirler.

Sırası gelmiş iken şunu da söyliyelim: Sûrei «Hac» de «

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّآ اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطَانُ فِٓى اُمْنِيَّتِهٖ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِهٖ

» âyetinin tefsirinde Taberî ve Zemahşerî gibi ba'zı müfessirler kendilerine yakışmıyan bir «قيل» söylemişler: gûya «Vennecmi» sûresi nâzil olup da Resulullah Haremi şerifte okuduğu ve nihayetinde mü'minlerle beraber Müşrikler de secde ettikleri zaman «

وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى

» dan sonra «

تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلٰى وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰى

» kelimeleri de bir yanlışlıkla işitilmiş, sonra Şeytan ilkası olan bu kelimeleri Allah tealâ neshedip âyâtını ihkâm eylemiştir. Bu suretle Şeytanların her türlü tearruzlarına karşı vahyi ilâhînin kuvvet ve mahfuzıyyetini anlatmak istemişlerdir. Ebû hayyan rahmetullahi aleyh der ki bu kıssa, siyreti nebeviyye camıı imam Muhammed ibni İshaktan suâl edildiğinde zenadikanın vaz'ından olduğunu söylemiş ve bunun hakkında bir kitab tasnif eylemiştir. İmam hafız Ebû bekir Ahmed ibni Hüseyni beyhekî dahi demiştir ki: bu kıssa nakıl cihetinden sabit değildir. Ravîleri mat'undur. Sıbahta ve hadîs tasniflerinde öyle söylediklerinden bir şey zikredilmemiştir. Binaenaleyh tarhı vacibdir. Onun için ben kitabımı ondan tenzih eyledim. اهـ.

Bu muharriri âciz de derim ki: yukarıda da işaret ettiğimiz vechile Müşrikler Kâ'beyi tavaf ederlerken «

وَاللَّاتُ وَالْعُزّٰى وَمَنَاةُ الثَّالِثَةُ الْاُخْرٰى فَاِنَّهُنَّ الْغَرَانِيقُ الْعُلٰى وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰى

» demek âdetleri olduğunu Yakuti hamevî Mu'cemülbüldanda nakl etmiştir. Demek ki garanîk teşbihi Peygamberden evvel söylene gelmiş bir sözdür. Muhtelif şekillerde söylenmiş olması da buna delâlet eder. O halde bu söz esas i'tibariyle Müşriklere bir ilkai Şeytanîdir. Ancak mes'ele bunun Peygamberden sadır olup olmamasındadır. «

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْىٌ يُوحٰى

» diye okunup dururken Peygamberin vahiy tebligatında Şeytanî bir ilkanın bulunamıyacağında da aslâ şübhe yoktur. Şu kadar ki Kur'anın bir çok yerlerinde Kâfirlerin, Müşriklerin,

Şeytanların sözleri de hikâye edilmiş olduğu gibi bunu da Peygamberin hikâye tarikıyle söylemiş olması mümkin olabilirdi ve eğer söylenmiş olsa idi yakışan tam burada ya'ni «

تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيزٰى

» dan sonra «

اِنْ هِىَ

» den evvel söylenmek lâzım gelirdi. Zira

denildiği gibi «

وَمَنَاةُ الثَّالِثَةُ الْاُخْرٰى فَاِنَّهُنَّ الْغَرَانِيقُ الْعُلٰى وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰى

» tarzında söylenmiş olsa idi «

اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيزٰى

» tevbihı ile ahengi kelâm muhtell olurdu. Halbuki bu tevbıhten sonra «

تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلٰى وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰى اِنْ هِىَ اِلَّآ اَسْمَآءٌ

» denildiği takdirde « لَتُرْتَجٰى » fi'li hikâyei hal olarak o ulu kuğular ki bir de onların her halde şefaatleri umuluyor, onlar hiç bir şey değil, sade kuru isimlerden ıbarettir» denilmiş olurdu. Bu ma'nâ ise bir ilkai Şeytanî değil, Müşriklerin ilkai Şeytanî olan sözlerini ibtal eden muntazam bir kelâm ve matlûb bir ma'nâ olacağından nesha hacet olmazdı. Çünkü aşağıda «

وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِى السَّمٰوَاتِ لَاتُغْنِى شَفَاعَتُهُمْ

» âyetinde bilhassa bu şefaat mazmununa ilişileceği cihetle bu ma'nâ lâfzan tasrih edilmediği halde bile fahvayi kelâmdan tamamile matlûb ve murad olduğunda tereddüde mahal yoktur. Demek ki burada sûrei Enbiya âyetinin mazmunu üzere bir nesıh geçmemiş olduğuna mahalli kelâm kendisi şâhiddir. «

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى

» diyen «Vennecmi» sûresini okurken lisanı Muhammedîden hevâ ile bir söz suduruna ihtimal olmadığı gibi putların hakaret ve hiçliğini i'lân eden âyetlerin arasında onların

lehinde bir kelime geçmiş olmasının da tehekküm ve istihzadan başka hiç bir ma'nâ ve mazmunu olamaz.

Zira buyuruluyor ki onlar hiç bir şey değil, sade kuru isimlerden ıbarettir.

﴿سَمَّيْتُمُوهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ﴾ Onlara o isimleri siz ve babalarınız taktınız - ifade ettikleri

mefhumlardan hiç biri - bulunmaksızın o putlara o isimleri siz ve babalarınız yalan olarak verdiniz,

﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ﴾ Allah onlara öyle bir saltanat indirmedi - öyle bir

tesmiyeye hak verdirecek hiç bir bürhan, hiç

Sh:»4599

bir ma'nâyı müessir indirmedi. Onun için onlar hakikatte müsemmaları olmıyan kuru isimlerdir. O halde

nasıl ve ne sebeble o isimleri verip de onlara perestiş ettiklerine gelince bunu beyan sırasında onların

hıtabe kabil olmadıklarına tenbih için hıtabdan gıyabe geçilerek buyuruluyor ki

﴿اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُ﴾ başka değil, sırf zanne ve

nefislerinin hevalarına tâbi' oluyorlar. - İ'tikad ve amellerinde hak ve hayri aramıyorlar. Dîni mücerred nefsin

hevâ ve hevesiyle hissiyatından ıbaret imiş gibi farz ederek nefsi emmarelerinin meylettiği, boş, ma'nâsız,

hayalât ile kuru temenniyat peşinde gidiyorlar ﴿وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدٰى﴾

halbuki rablarından onlara doğru yolu gösteren hidayetci de geldi - ya'ni zann-ü hevâ ile murada irilemiyeceğini anlatan ve murada doğru irmek için ta'kıb edilmesi lâzım gelen hak ve yakîn yolunu gösteren Peygamber ve Kur'an Allah tarafından gelmiş iken yine hevalarına ve zanlarına uyuyorlar da putlardan şefaat umuyorlar. 24. ﴿اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَاتَمَنّٰى﴾ Yoksa insana varmı her kuruntusu - her temenni ettiği, kendi gönlünce arzu edip kurduğu her ümmiyyesi, her ideali tehakkuk eder de oluverir mi? Putlar şefaat ederler diye temenni etmekle nefislerin arzusu yerine geliverir mi? Yâhud herkes Peygamberlik arzu etmekle Peygamber oluverir mi? Hayır olmaz, insanın her temennîsi vukua gelivermez, Allahın iradesine bağlıdır 25. ﴿فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُوْلٰى﴾ zira Âhıret ve ulâ, sonu ve önü Allahındır. - İlk vücuda geliş insanın kendi elinde olmayıp sırf Allahın hukm-ü iradesine tabi' olduğu gibi sonu, Âhıreti de Allahın hukm-ü kanunu dairesinde cereyan eder. Binaenaleyh insan Âhıretini kurtarmak, sonunda murada irebilmek için sırf

Sh:»4600

kendi temenniyyat ve hissiyyatiyle değil, Allahın hukm-ü iradesine delâlet etmek üzere vaz'-u inzal buyurduğu delâil ve ahkâma göre hareket etmek lâzım gelir. Demek ki mücerred nefsin arzu ve

temennîsinden ıbaret bir ümniyyecilik kuruntuculuk, ya'ni sade idealizm kâfi değildir. (Reel) hak bir esasa istinad ederek yürümek lâzımdır. Çünkü önünde ve sonunda mülk ve huküm, insan nefsinin değil, Allahındır.

﴿٢٦﴾ وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِى السَّمٰوَاتِ لَاتُغْنِى شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا
اِلَّا مِنْ بَعْدِ اَنْ يَـاْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَشَآءُ وَيَرْضٰى ﴿٢٧﴾ اِنَّ
الَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِـالْاٰخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى
﴿٢٨﴾ وَمَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ ۚ وَاِنَّ الظَّنَّ
لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٩﴾ فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ
ذِكْرِنَـا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَـا ﴿٣٠﴾ ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ
الْعِلْمِ ۚ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ
اهْتَدٰى ﴿٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ لِيَجْزِىَ
الَّذِينَ اَسَآءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِىَ الَّذِينَ اَحْسَنُوا بِـالْحُسْنٰى ۚ ﴿﴾

﴿٣٢﴾ اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ ۭ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ۭ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ ۚ فَلَا تُزَكُّوٓا اَنْفُسَكُمْ ۭ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ﴾

Meali Şerifi

Göklerde nice Melâike vardır da Allah dileyip razıy olduğuna izin vermezden evvel şefaatleri hiç bir şey'e yaramaz 26 Evet Âhırete iymanı olmıyanlar Melâikeye dişi adı takıp duruyorlar 27 Maamafih ona dair bir bilgileri olduğundan değil sırf zanne tabi' oluyorlar, halbuki zann haktan hiç bir şey'i muğnî olmaz 28 O halde bakma sen o bizim zikrimizden yüz çevirip te Dünya hayattan ötesini istemiyen kimselere 29 İşte odur onların ılimden irebildikleri gaye, şübhesiz ki rabbın, odur en bilen yolundan sapanı, hem de odur en bilen hidayeti tutanı 30 Hem bütün Göklerdeki ve Yerdeki hep Allahındır akıbet kötülük yapanları yaptıklarıyle cezalandıracak, güzellik edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandıracak 31 Onlar ki günahın büyüklerinden: vebalden, fuhşiyyattan kaçınırlar, ancak ufak tefek kusur başka, şübhesiz ki rabbın geniş

mağfiretlidir, hem sizin her hallerinize a'lemdir, sizi Arzdan inşa ettiği sıra ve sizler analarınızın karınlarında cenînler iken, şimdi nefislerinizi tezkiyeye kalkışmayın odur en bilen müttakı olanı 32

26. ﴿وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِى السَّمٰوَاتِ﴾ Müşrikler putları Melâike suretleri ve Melâikeyi Allahın kızları farz ederek onların suretlerini yapıp takmakla Melekî kuvvetlere tekarrüb hasıl olacağı ve bu vesiyle ile şefaatlerine irilebileceği

Sh:»4602

zanninde bulunduklarından dolayı bu iki âyette bilhassa bu zanlerin butlânı gösterilmek üzere evvel ve son Allahın olduğu takrir olunuyor. Ya'ni ne kadar çok Melek vardır Göklerde de ﴿لَاتُغْنِى شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا﴾ şefaatleri hiç bir şey'e yaramaz - izinsiz şefaat etmek hadleri değildir a, ettikleri farz edilse yine faide vermez ﴿اِلَّا مِنْ بَعْدِ اَنْ يَـاْذَنَ اللّٰهُ﴾ meğer ki Allah izin verdikten sonra ola - o da herkes için değil ﴿لِمَنْ يَشَآءُ وَيَرْضٰى﴾ kime diler ve razı olursa onun için - bu hem şefaat edeceklere hem de şefaat olunacaklara kaydolabilir. Demek ki önünde sonunda rızası aranacak olan ma'bud Melekler değil, Allahdır. Meleklerin şefaati böyle olunca

putlardan ne şefaat umulur? 27. ﴿اِنَّ الَّذِينَ لَايُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ﴾ Evet, muhakkak

ki Âhırete iymanı olmıyanlar - günahın ve Allaha karşı yalan ve iftiranın Âhıretteki ceza ve mes'uliyyetinden

hakikî iyman ile korkmadıkları için ﴿لَيُسَمُّونَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى﴾

Melâikeye dişi adı verip duruyorlar - Allahın kızları diyorlar. Onun için nefislerinin hevasına uyacak vechile

kız suretinde putlarını yapıp duruyorlar. 28. ﴿وَمَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ﴾ Maamafih ona dair

ılimleri yok - Melâikenin ne olduğunu ve ne dediklerini bildiklerinden değil

﴿اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ﴾ sırf zanne tâbi' oluyorlar - buralarda zann, tevehhüm

ma'nâsınadır. Ya'ni dişi tasavvur ve tasvir olunursa daha cazibeli olacağını zannediyorlar

﴿وَاِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا﴾ halbuki zan haktan hiç bir şey'i mugnî

olmaz. - Hiç bir vechile hakkın yerini tutmaz, zann, sırf nefsî bir hâdisedir, hakk ise vaki'deki hakikattır. Onun

için yakîn ile iyman lâzım

Sh:»4603

olan i'tikadî mesâilde zann kâfi olmaz 29. ﴿فَاَعْرِضْ﴾ onun için sen i'raz et: sarfı nazar eyle

﴿عَمَّنْ﴾ öyle kimselerden ki ﴿تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا﴾ bizim zikrimizden, ya'ni hakkı ıhtar

ederek nasıhat eden Kur'anı azımüşşandan yüz çevirmiş - dinlemiyor, aldırmıyor

﴿وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا﴾ Dünya hayattan başka bir şey istememekte - Nadr ibni Haris, Velîd ibni Mugire gibi 30. ﴿ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ﴾ o onların ılimden irebildikleri gaye - varabildikleri son had, ya'ni bildikleri o kadar, bütün ılimlerinin nihayet muradı Dünya hayat zevkıdır «

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

»

﴿اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدٰى﴾ her halde yolundan sapanı, dalâlette ısrar edeni en ziyade bilen rabbındır. - Hidayeti kabul edip doğru yolu tutanı en ziyade bilen de odur. - Bu cümle i'raz emrini ta'lildir, « هُوَ اَعْلَمُ » kavlinin tekrarı da her iki ma'lûm arasındaki tebayünü i'lândır. Ilimden murad da ıkab ve sevabını tertib ve tatbık edecek vechile ılimdir. Onun için kudret gösterilmek üzere şöyle buyuruluyor: 31.

﴿وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾ hem Allahındır bütün Göklerdeki ve Yerdeki - halkan da onun milken de onundur. ﴿لِيَجْزِىَ﴾ Bu « لام » ın müteallâkında bir kaç ihtimal söylenmiştir. « لِلّٰهِ » nın medlûlü olan halk veya milke veya a'lemüye veya i'raz emrine teallûk edebilir. Kazıy Beyzavî der ki: makablinin medlûlüne ıllettir, ya'ni alemi şunun için halk ve tesviye etti yâhud

dal ve mühtediyi şunun için ayırıp hallerini hıfz eyledi ki... اهـ. Evvelki mukadder « خَلَقَهُ » ye, ikincisi « هُوَ اَعْلَمُ » ye müteallık demektir. Ebu Hayyan milk ma'nâsının medlûlüne: « اَیْ یَضِلُّ وَیَهْدِی لِیَجْزِیَ وَقِیلَ بِقَوْلِهِ بِمَنْ ضَلَّ وَبِمَنِ اهْتَدٰی »

Sh:»4604

demiştir. Razî, « اَعْرِضْ » a müteallık olması muhtemil, « اَعْلَمُ » ye müteallık olması akreb demiştir. Ebüssüud da bunu tercih eylemiştir. Bir de demişlerdir ki ef'ali ilâhiyyede bu gibi « لام » lar, hikmet ve âkıbet içindir, şu halde ma'na şöyle demek olur: Bu Semavat ve Arz mülk ve saltanatının veya dalâl ile Hidayetin, hakk ile batılin bilinmesi veya Dünya hayattan başka bir şey istemeyip Allahın zikrinden yüz çevirmiş kimselerden i'raz olunması şu hikmet ve akıbet içindir ki Allah ﴿الَّذِینَ اَسَآؤُا بِمَا عَمِلُوا﴾ kötü iş yapanları yaptıklarile cezalandıracak - kötü amellerine mukabil misli olan kötü ceza verecek ﴿وَیَجْزِیَ الَّذِینَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰیۚ﴾ güzel iş yapanları da daha güzeliyle karşılıyacak - husnâ, ya'ni en güzel mükâfat olan Cennet ile yâhud amellerinin daha güzeli olan ez'afı

muzaafa ecr ile mükâfatlandıracaktır. İhsan vasfının tehakkuku için kebairden ictinab şart olduğu da şu vasf ile beyan olunuyor 32. ﴿اَلَّذِينَ﴾ o mühsinler ki ﴿يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ الْاِثْمِ﴾ günahın kebairinden - yukarılarda da geçtiği üzere ıkabı büyük olan, yâhud hakkında bihususihi veîd bulunan günahlar kebairdir. ﴿وَالْفَوَاحِشَ﴾ ve fevahişten - ya'ni kebair miyanında bilhassa çirkinliği açık olan fuhşiyyattan - kaçınırlar ﴿اِلَّا اللَّمَمَ﴾ lemem başka - ya'ni az ve küçük olan kusurlar müstesna - çünkü kebairden ictinab edilince meselâ bir nazar, bir gamze, bir buse gibi sagair ma'füvv olur. ﴿اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ﴾ şübhesiz ki rabbın geniş mağfiretlidir. - kebairden ictinab edilince sağairi mağfiret buyurduğu gibi tevbe edilince kebairi de mağfiret buyurur, dilerse tevbesiz de mağfiret buyurur, ancak tevbe edilmedikçe

Sh:»4605

şirke mağfiret etmez ﴿هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ﴾ hem o size a'lemdir. - Sizin her halinizi bilir, hukmünü de ona göre verir ﴿اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ﴾ sizi Arzdan inşa ettiğinde - Arzda ilk insan cinsinin, insan huceyresının yaratılışı zımnında ve ya insan gıdasının topraktan yaradıldığı sırada ﴿وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ﴾ ve siz analarınızın karınlarında cenîn

bulunduğunuz vakıtta - ya'ni sizin kendinizi bilmediğiniz zamanlarda bile nasıl olduğunuzu ve ne halde bulunduğunuzu ve bütün istikbalde ne haller kesbedeceğinizi hasılı bütün eksiğinizle varlığınızı hep bilir ﴿فَلَا تُزَكُّوٓا اَنْفُسَكُمْ ۖ﴾ o halde nefislerinizi tezkiye etmeyin - kendinizi hiç günahsız, kusursuz tertemiz adderek öğmeyin, farkında olmadığınız bir çok kusurlarınız bulunabilir ﴿هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ۧ﴾ tamamiyle korunup müttekıy olanı en ziyade o bilir. - Çünkü bütün halinize vakıf olan odur. Ehli ihsan ile ehli isâe Âhırette huzurı hakta seçileceklerdir.

﴿٣٣﴾ اَفَرَاَيْتَ الَّذِى تَوَلّٰى ۙ ﴿٣٤﴾ وَاَعْطٰى قَلِيلًا وَاَكْدٰى ﴿٣٥﴾ اَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى ﴿٣٦﴾ اَمْ لَمْ يُنَبَّاْ بِمَا فِى صُحُفِ مُوسٰى ۙ ﴿٣٧﴾ وَاِبْرٰهِيمَ الَّذِى وَفّٰى ۙ ﴿٣٨﴾ اَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ۙ﴿﴾

Sh:»4606

﴿٣٩﴾ وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰى ۙ ﴿٤٠﴾ وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى ۙ ﴿٤١﴾ ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَآءَ الْاَوْفٰى ۙ ﴿٤٢﴾ وَاَنَّ اِلٰى

رَبِّكَ الْمُنْتَهٰىۙ ﴿٤٣﴾ وَاَنَّهٗ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰىۙ ﴿٤٤﴾ وَاَنَّهٗ
هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَاۙ ﴿٤٥﴾ وَاَنَّهٗ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ
﴿٤٦﴾ مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰىۙ ﴿٤٧﴾ وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰىۙ
﴿٤٨﴾ وَاَنَّهٗ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰىۙ ﴿٤٩﴾ وَاَنَّهٗ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰىۙ
﴿٥٠﴾ وَاَنَّهٗٓ اَهْلَكَ عَادًا الْاُوْلٰىۙ ﴿٥١﴾ وَثَمُوْدَا فَمَآ اَبْقٰىۙ
﴿٥٢﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ ۖ اِنَّهُمْ كَانُوْا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰىۖ
﴿٥٣﴾ وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰىۙ ﴿٥٤﴾ فَغَشّٰىهَا مَا غَشّٰىۚ ﴿٥٥﴾
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى ﴿٥٦﴾ هٰذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُوْلٰى
﴿٥٧﴾ اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُۚ ﴿٥٨﴾ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ
﴿٥٩﴾ اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيْثِ تَعْجَبُوْنَۙ ﴿٦٠﴾ وَتَضْحَكُوْنَ وَلَا
تَبْكُوْنَۙ ﴿٦١﴾ وَاَنْتُمْ سَامِدُوْنَ ﴿٦٢﴾ فَاسْجُدُوْا لِلّٰهِ
وَاعْبُدُوْا ﴿سجده﴾

Şimdi gördün a? o çevrileni 33 Ve biraz verip de dayatıvereni 34 Gayb ılmi yanında da artık görüyor mu? 35 Yoksa haber mi verilmedi Musânın suhufundaki 36 Ve çok vefakâr olan İbrahiminkindeki 37 Ki doğrusu bir vizir çeken başkasının vizrini çekecek değil 38 Doğrusu insanın sa'yinden başkası kendinin değil 39 Ve elbette sa'yi yarın görülecek 40 Sonra ona en değerli mükâfat verilecek 41 Ve elbette nihayet rabbına gidilecek 42 Hakıkat odur güldüren ağlatan 43 Hakıkat odur öldüren, dirilten 44 Hakıkat odur erkeği dişiyi iki eş yaratan 45 Bir nutfeden ekildiği zaman 46 Şübhesiz ona aiddir neş'eti uhrâ da 47 Hakıkat zengin eden, sermaye veren o 48 Ve hakıkat Şi'ranın rabbı o 49 Ve fil'vakı' o helâk etti evvelki Âdı 50 Ve Semûdu da hiç bırakmadı 51 Daha evvel de Nuhun kavmını, çünkü bunlar pek zâlim, pek azgındılar 52 Mü'tefikeyi de Haviyeye attı 53 Sardırttı da onlara o sardırdığını 54 Şimdi rabbının hangi eltafına şekkedersin? Bu işte o evvelki inzarlardan bir inzar 55 Yaklaştı yaklaşıcı 56 Yoktur ona Allahdan başka açıcı 57 Şimdi siz bu kelâma mı teaccüb ediyorsunuz 58 ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz? 59 Siz mi kafa tutuyorsunuz hey gafiller? Haydi secdeye kapanın ve kulluk edin 60

33. ﴿اَفَرَاَيْتَ الَّذِى تَوَلّٰى﴾ Şimdi gördün a o yüz çevireni - hakta sebat edemeyip de döneni - Mücahidden ve ibni Zeydden rivayet olunduğu üzere Velîd ibni Mugıyre Resulullahın meclisine

gelir, kıraetini ve va'zını dinler, islâma yaklaşırdı, Resulullah da onun hakkında ümid beslemişti, sonra Müşriklerden birisi ona ıtab edip «atalarının milletini terk mi ediyorsun? Dinine dön, onda sebat et, Âhıret hakkında her neden korkuyorsan ben onu senden üzerime alırım yüklenirim lâkin bana şöyle şöyle mal vermen şartıyle» demişti. Velîd de ona muvafakat edip islâma

Sh:»4608

olan himmetinden dönmüş ve şart edilen malın birazını verip kalanına dayatıvermiş' idi. Bu âyet buna işaret etmektedir. 34. ﴿وَاَكْدٰى﴾ Dayattı, vermedi -

KÜDYE, kazılmaz katı yer ve yâlçın kaya ikda da küdyeye varmak ma'nâsınadır ki: « حفر الارض فاكدى » derler: yeri kazdı da küdyeye, ya'ni kazılmıyacak sert kayaya dayandı demektir, bundan buhul ve meni' ma'nâsına da kullanılmıştır. 35.

﴿اَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى﴾ ya, gayb ılmi yanında da artık görüyor mu? - Şimdiden Âhıreti görüyor da günahını başkasının yüklenivereceğini biliyormu? 36.

﴿اَمْ لَمْ يُنَبَّاْ﴾ yoksa haber verilmedi mi ﴿بِمَا فِىْ صُحُفِ مُوْسٰىۙ﴾ Musânın

suhufundaki ile - ya'ni Tevrat ile 37. ﴿وَاِبْرٰهِيمَ﴾ ve İbrahiminki ile -İbrahime inzal edilmiş olan suhuftaki ﴿الَّذِى وَفّٰٓى﴾ o İbrahim ki çok vefâ etmişti - « وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ ط » mantukunca me'mur ve mübtelâ olduğu kelimatı tamamiyle iyfâ etmişti. Her hususta ahdine çok vefakâr idi. Ebû hayyan Bahirde şöyle der: Musâ ile İbrahim, bu iki Peygamberin tahsısı için denilmiştir ki: Nuh ile İbrahim arasında, bir adamı, babası ve oğlu ve amcası ve dayısı ile, bir kocayı karısı ile, köleyi efendisi ile muahaze ederlerdi, onlara ilk muhalefet eden İbrahim oldu, İbrahimin şeriatinden Musânın şeriatine kadar da adamı gayrin cürmiyle muahaze etmezlerdi. اهـ. Maamafih asıl murad hukmi uhrevîyi beyandır. Musâ ile İbrahimin suhufundaki şudur. ﴿اَنْ﴾ ki doğrusu - bu « ان » muhaffefedir, zamiri şan mahzuf olup « انه » demektir. Ya'ni hakıkat bu 38. ﴿لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى﴾

Sh:»4609

vizir çeken bir nefis diğerin vizrini çekmez - ancak kendi günahını çeker.

VİZR, bir günah ve ağır yük ma'nâsına gelir ki burada günah ve günahın cezasını çekmek ma'nâsınadır.

Ya'ni Âhırette ceza çekecek kimse, hiç kimsenin günahının cezasını çekecek değil, herkes kendi cürmünün cezasını çekecektir. Meşhur ta'birimizce her koyun kendi bacağından asılır. Bunun ta'biri Fıkhîsi «ukubatta niyabet carî olmaz» kaıdei külliyyesidir. Şu halde birisi başkasının günahını boynuna almakla onu kurtaramaz, belki kendi teahhüdünün cezasını çeker. «

وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ» olur «

مَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ = her kim kötü bir âdet çıkarırsa onun vizri ve Kıyamete kadar onunla amel edenin vizri onun boynunadır» hadîsi de böyledir. Şu da o suhuftakilerdendir. 39.

﴿وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰى﴾ doğrusu insanın sa'yinden başkası kendisinin değil -insanınki ancak sa'yidir. Ya'ni bir insan başkasının cürmü ile muahaze olunmıyacağı gibi kendi sa'yinden başkasiyle sevablanmak da kendinin hass hakkı değildir. Olursa başkasının atıyyesi, teberrüü olur. « لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَااكْتَسَبَتْ » Bu ilk bakışta «insana sa'yinden başka yok» demek zannolunabilirse de insana gerek Dünyada olsun gerek Âhırette sa'y-ü kesbinden başka vehbî olarak verilen nice rahmet ve atâyâyi ilâhiyye bulunduğunda da şübhe yoktur. Sonra teavünün me'murün bih ve Dünya ve Âhırette müfid olduğu da şer'an ma'lûmdur. Ebüssüud der ki: Enbiyanın şefaati, Melâikenin istiğfarı, dirilerin ölüler için duâsı, sadekası gibi insanın kendi amelinden olmamakla beraber

nafi' olduğu ma'lûm bulunan nâ kabili ıhsa bir çok umura gelince bütün bunlar da menfeatin menatı kendi ameli olan iyman ve salâh olduğu ve iyman olmayınca hiç birisinin menfeati olamıyacağı için bunlarda da nafi'

Sh:»4610

olan kendi sa'y-ü ameli olmak üzere gösterilmiş demektir اهـ. Ebu Hayyan nakl eder, Hurasan valîsi Abdullah ibni Tahir « وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَآءُ » ile bu âyetten Huseyn ibni Fadla sormuştu, Huseyn ona adl ile ancak mâseâ, fadl ile ise Allahın dilediği kadar vardır diye cevab verdi, bunun üzerine Abdullah Huseynin başını öptü, bunun mensuh olduğuna dair İbni Abbastan söylenen söz sahih değildir. (Sûrei Tura bak « كُلُّ امْرِىءٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ » cumhur ındinde bu muhkemdir, İbni atıyye bunu şöyle tahkık eder. Bence bu âyette tahrir şöyledir: ma'nânın mihveri « لِلْاِنْسَانِ » daki lâmdır. İnsanın « لِى كَذَا = şu benimdir» demeğe hakkı olan şey'i tahkık ettiğin zaman onu ancak sa'yinden ıbaret bulursun, ondan başka bir şefaat veya salih bir peder veya salih bir evlâd riayeti ile veya hasenatı katlamak veya mahzı fadl-ü merhamet kasdiyle olanlar hep merhamettir. Onların hiç biri insanın kendinin değildir. Ona hakikaten benim demeğe salâhiyyeti yoktur, ancak hakikate

ilhak ile mecaz olarak söylenebilir اهـ. Bunun hasılı lâmın ıhtisas veya istihkak ma'nâsına olması, kasrın da ona müteveccih bulunmasıdır. Türkçemizde bu ma'nâyı andıran bir mesel vardır, ilden gelen.. öğün olmaz o da vaktında gelmez derler. Mâseâdaki « ما » masdariyyedir, sa'y demektir, sa'y ettiği ma'nâsına mevsule olması ihtimali de melhuz ise de o umumiyyetle sadık olmaz. Zira her sa'y ettiği insanın olmaz. İnsanın olan ancak sa'yidir. 40. ﴿وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى﴾ Ve hakikat sa'yi yarın görülecektir - Kıyamet günü defterinde görülecek ve miyzanına konulacaktır. Ya'ni sa'yi boşa gitmez, fakat onun semeresini pîşin ve filhal görmeğe kalkışmamalıdır. O ileride görülecektir. 41. ﴿ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَآءَ الْاَوْفٰى﴾ Sonra ona en dolgun karşılık verilecektir. - Bu suretle insanın istıkbali sa'yinin mâhasali olacak demektir. Fakat bu âlemde bir çok güzel sa'iylerin boşa gittiği

Sh:»4611

görülüp dururken bu değerli karşılığı kim te'min edecek? denirse 42. ﴿وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى﴾ bu da bir hakikat ki intiha rabbınadır - nihayet rabbına gidilecektir. Bütün halk sonunda dönüp ona varır, onun huzuruna haşr-u ıhzar olunur, işte o vakıt o tam

ceza da hakkalyakîn olur. Evvel odur âhir o 43. ﴿وَاَنَّهُ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى﴾ ve hakikat güldüren ve ağlatan odur - hayatın tecelliyatından iki mütekabil halet ki biri neş'e nişanesi, biri elem, biri muhtırai sevab, biri muhtırai ı'kab, biri Cenneti andırır, biri Cehennemi, biri cilvei cemal biri cilvei celâldir. 44. ﴿وَاَنَّهُ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَا﴾ Ve hakikat öldüren ve dirilten de odur. -Başkası değil 45. ﴿وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى﴾ ve hakikat erkek ve dişi iki eşi yaratan da odur. - Gerek insanlardan ve gerek hayvanlardan erkek ve dişi bütün çiftleri o halk etmektedir. 46. ﴿مِنْ نُطْفَةٍ﴾ Bir nutfeden ﴿اِذَا تُمْنٰى﴾ döküldüğü zaman - ya'ni rahime atıldığı zaman. Demek ki tabiate dilediği tenevvüü verip dilediği mütekabilâtı yaratıyor ve bunları ondan başkası yapamaz. 47. ﴿وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰى﴾ Ve hakikat bu ki diğer neş'et de onun u'hdesindedir. - Ölümden sonraki Âhıret neş'etini de o teahhüd eylemiştir, o yapacak, iyiliklerin ve kötülüklerin ceza ve mükâfatını o verecektir. Binaenaleyh onu inkâr da ma'nâ yoktur. Bütün bu çift hilkatler bu Dünyanın bir Âhıreti bulunduğuna delâlet edip durmaktadır. 48. ﴿وَاَنَّهُ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى﴾ Ve hakikat odur iğna ve ikna eden - fakıri zengin edip sermayelendiren, fakır olan bir kulunu ihtiyacdan kurtarıp sermayedar eden, yâhud hoşnud eyliyen ki « وَوَجَدَكَ عَآئِلاً فَاَغْنٰى » buyurulması da bu cümledendir.

49. ﴿وَاَنَّهٗ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى﴾ Ve hakikat bu ki odur Şi'ranın rabbı -

Şİ'RA, esasen zikrâ vezninde şuur ma'nâsına masdar olup Semânın kadri evvel kevakibinden en parlak iki yıldıza isim olmuştur. Kadri evvel kevkeblerinden Şi'râ namıyle iki yıldız vardır, birine Şi'rayı yemânî veya Abûr, birine de Şi'rayı şamî veya gumeysâ denilir. Şi'rayi yemanî burcların en güzeli olan Cevzade « اَلْجَبَّارُ » denilen suretin arkasında tâbiı addedilerek « كَلْبُ الْجَبَّارِ » dahi denilen kelbi ekber de, Şi'rayi şamî de kelbi asgardadır. Şi'rayi yemânî Semânın en parlak yıldızıdır, burada « اَلشِّعْرٰى » bununla tefsir olunmuştur. Zira mutlak olarak « اَلشِّعْرٰى » denilince ma'hud ve mütebadir olan odur. Çünkü en parlak olmakla ma'lûm olan o olduğu gibi cahiliyyede ona teabbüd de edilmiştir. Süddî demiştir ki: Hımyer ve Huzaa ona taparlardı. Alûsînin kaydettiği vechile diğerleri de demiştir ki onu ilk evvel ma'bud edinen Ebû kebşe olmuştu, Huzaadan veya reisleri olup ismi vahz ibni Galib idi. Onun için müşrikler Hazreti Peygambere «İbni ebî kebşe» diyorlar, putlara ıbadet hususunda kavmına muhalefet etmiş olmak i'tibariyle ona benzetiyorlardı. Ba'zıları onu Peygamberin atası tarafından dedelerinin birisi olduğunu ve kişinin her sıfatı atalarının birinden geldiğine kail olup filân damar filâna

çekmiş dediklerini söylemiştir. Peygamberin anası tarafından dedesi Vehb ibni Abdi menafın künyesi olduğu da söylenmiş, mürdıası Halîmei Sa'diyyenin zevcinin künyesi olduğu da söylenmiştir. Hasılı Arablarda Şi'raya ta'zîm ve âlemde onun te'sirine ı'tikad edenler bulunduğu ve

Sh:»4613

tulûu zamanında mugayyebata dair sözler söyledikleri cihetle burada bilhassa Şi'raya izafetle rabbüşşi'râ buyurulurak Şi'ranın rabb değil, merbub olduğu gösterilip o ı'tikadları ibtal edilmiş, şi'raya değil, şi'ranın rabbına ıbadet edilmesi lüzumu anlatılmıştır. Bunun üzerine inzar ifâde etmek üzere buyuruluyor ki 50. ﴿وَاَنَّهٗۤ اَهْلَكَ عَادًا الْاُوْلٰىۙ﴾ ve hakıkat o ihlâk etti Âdi ûlâyı - ya'ni eski Âd kavmını ki Nuh kavmından sonra helâk edilen kavmi Hûddur. Bu ma'nâca buna ûlâ denilmesi sonraki akvama nazaran olup öteden beri gelen kıdemli Âd demek olur. Ba'zıları Adi ulâ birinci Âd demek olup Âdî uhrâ mukabili olduğunu söylemişlerdir ki zâhir olan da budur. Âdi uhrâ hakkında ıhtilâf edilmiştir. Zemahşerî Âdi ûlâ kavmı Hud, Âdi uhrâ İrem demiştir. Lâkin İrem de helâk edilmiş olduğundan burada ûlâ tahsısinin faidesi zâhir olmaz. Müberred, Âdı uhrâ Semûddur demiş, Taberî Âdi uhrâ Mekkede Amalika ile beraber olan Benû lukaym ibni hüzaldir demiş, Amâlikaya Cebbarîn denildiği cihetle Âdi uhrâ, cebbarlar idi denilen

kavil de buna yakındır, ba'zıları da Âdi ûlâ, Âd ibni İrem ibni Avf ibni Sam ibni Nuh evlâdıdır. Âdi uhrâda Âdi ûlâ evlâdındandır demişler ki bu bize hepsinden akreb geliyor. Zira Âd içinden Hazreti Hûde iyman etmiş olanların kurtarıldıkları sûrei Hûdda geçmiş idi. Şu halde Âdi ûlâ Hazreti Hûda iyman etmeyip eski hallerinde ınad ile helâk olanlar, Âdi uhrâ da iyman ile neş'eti uhrâ iktisab etmiş olanlar demek olur ve bu ma'nâ Semûdda ve diğerlerinde de vardır. O suretle 51. ﴿وَثَمُودَا﴾ Semudu da helâk etti de ﴿فَمَآ اَبْقٰى﴾ hiç bırakmadı - ya'ni ne Adden ne Semuddan iyman etmiyenlerin hiç birini bırakmadı, günahlarını cezasız yanlarına bırakmadı 52. ﴿وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ﴾ daha evvel de Nuh

kavmını helâk etmişti ﴿اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰى﴾ çünki onlar daha zâlim ve daha azgın idiler, Nuh kavmı obirlerinden daha zâlim idiler, Hazreti Nuha pek çok eza ediyorlardı. Yâhud diğer bir ma'nâ ile Âd, Semûd ve daha evvel kavmi Nuh, hep o helâk edilenler Kureyşten daha zâlim ve daha azgın idiler 53. ﴿وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى﴾ Mü'tefikeyi de hâviyeye attı - hevâya kaldırıp hâviyeye, yerin altına geçirdi, Mü'tefike, Lût kavmının altı üstüne gelen şehirleri, Sedûm ve saire diye tefsir

olunmuştur ki münkalibe, üstü altına gelmiş demektir. « فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا » Ebû hayyan der ki her hangi bir inkılâb ile mesakin ve emakini alt üst olan her memleket murad olunmak ihtimali de bulunduğu söylenmiştir. 54. ﴿فَغَشّٰيهَا مَاغَشّٰى﴾ attı da ona ne sardırdı ise sardırdı - bu ifade onlara inen azâbı tehvil içindir. Bunlardan kesbi beşerin hiç alâkası olmıyacak mücerred afatı Semâviyyeyi anlamamalı, insanların kesb ve zünublarına terettüb eden felâketleri anlamalıdır. Netekim şöyle buyuruluyor:

55. ﴿فَبِاَىِّ اٰلَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى﴾ Şimdi rabbının hangi ni'metlerinde şekk edersin? - Ey insan! Bu hıtabın bilhassa Peygambere olması melhuz ise de hıtab şanından olan mutlak insana hıtab olması daha muvafıktır.

اٰلَآءِ , niam ma'nâsına cemi'dir. Müfredi ilyün, elyün, elen, ilen ve elvün dür. Burada nıkmet dahi zikredilmiş olduğu halde zikr olunanların hepsine ni'met ıtlak edilmesi, nıkmetlerin ıhtarı dahi ehli iyman ve erbabı ukul için ıbret alınarak istifade edilecek va'z-u nasihat olmak i'tibariyle bir ni'met demek olduğunu anlatır. Bununla beraber istifhamın sevkında ve « فاء » ile makablindeki helâk tezkirlerine tertibinde şekk ile nankörlük edenlere karşı mühim bir inzar

ma'nâsıda vardır. Onun için buyuruluyor ki 56. ﴿هٰذَا﴾ bu - beyan « اَمْ لَمْ يُنَبَّاْ بِمَا فِى صُحُفِ مُوسٰىۙ وَاِبْرٰهِيمَ » den beri haber verilenler ﴿نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُولٰى﴾ evvelki inzarlardan bir inzardır - evvelki Peygamberlerin inzarları cümlesinden veya onlar kabîlinden bir inzardır. Bu ma'nâca nezîr, inzar ma'nâsına masdardır, münzir ma'nâsına sıfat olursa « هٰذَا » Peygamberi göstermiş olur. Ya'ni bu Kur'anı getiren Muhammed sallallahü aleyhi vesellem o Musâ ve İbrahim gibi evvelki Peygamberler cümlesinden bir Peygamberdir. Verdiği haberler muhakkak olacaktır. « هٰذَا », Kur'ana işaret olmak melhuz olduğu gibi bilhassa şu habere işaret olmak da muhtemildir. 57. ﴿اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُۚ﴾ âzife yaklaştı -

AZİFE, yaklaşan, yaklaşacak olan, yaklaşmakta bulanan demek olup Kıyametin isimlerindendir. Ya'ni « اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ » diye yaklaşmak vasfiyle muttasıf bulunan vakt-u saat günden güne yaklaşmakta 58. ﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ﴾ ona Allahdan başka keşf edecek bir kudret yoktuk. - Ya'ni onun ıztırabatını, hailelerini Allahdan başka açacak, defi' veya refedecek

hiç bir kuvvet ve kudret yoktur. Yâhud onun ne zaman ve nasıl olacağını Allahdan başka keşf ederek bilecek kimse yoktur. 59. ﴿اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ﴾ Şimdi siz bu kelâmdanmı teaccüb ediyorsunuz - ya'ni bunları anlatan Kur'anamı teaccüb ediyorsunuz? İnanılmıyacak gibi acîb görüyorsunuz? 60. ﴿وَتَضْحَكُونَ﴾ ve gülüyorsunuz? -eğlence yerine tutuyorsunuz? ﴿وَلَا تَبْكُونَ﴾ de ağlamıyorsunuz? - inzarlarının dehşetinden ve halinizin vehametinden dolayı ağlamıyorsunuz? 61. ﴿وَاَنْتُمْ سَامِدُونَ﴾ -

Sh:»4616

SÜMUD, kafa tutmak, kibirlenip somurtmak ve sersem olmak, oynayıp eğlenmek, çalıp oynamak ve tegannî eylemek ma'nâlarına gelir. Buna göre burada da muhtelif ma'nâlar ifade eder. Ya'ni ağlamıyorsunuz da çalıp oynuyormusunuz veya eğleniyormusunuz? Veya hayran hayran sersem sersem duruyormusunuz? ve yâhud sizmi kafa tutuyorsunuz? Ey gafiller! 62. «SECDE AYETİDİR» ﴿فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا﴾ ﴿سجده﴾ haydin şimdi Allaha secdeye kapanın ve ıbadet edin - hakikaten ıbadet ve kulluk edin Boş temennîlerle vakıt geçirmeyin.

Burada ekser ehli ılim ındinde secde vardır. Balâda İbni Mes'uddan nakl edildiği üzere Resulullahın secde ettiği Buharî ve Müslim ve sair sıhahta varid olmuştur. Bir de İbni merduye ve Sünende Beyhekî ibni Ömerden şöyle tahric etmişlerdir: İbni Ömer radıyallahü anhüma demiştir ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bize namaz kıldırdı « النَّجْمِ » okudu bizimle secde etti ve secdeyi uzattı, kezalik Hazreti Ömer de secde etmiştir, Alûsînin kaydi vechile Said ibni Mensur, Sebreden şöyle tahric eylemiştir: dedi ki: Ömer İbnilhattab bize sabah namazını kıldırdı, birinci rek'atta sûrei Yusüfü okudu sonra ikincide « وَالنَّجْمِ » sûresini okudu, hemen secde etti, sonra kalktı « اِذَا زُلْزِلَتِ » okudu sonra rükû' etti اهـ.

Burada sûrei «Necm» bitti, bunu sûrei «Kamer» ta'kıyb ediyor: